

OBRAZ VOJNY A FAŠIZMU V SVETOVEJ LITERATÚRE

1. svetová vojna nútila človeka uvažovať o jej podstate, príčinách i o spôsobe, ako zabrániť jej opakovaniu. Toto všetko sa odrážalo v umení, najmä v literatúre. Spisovatelia odsudzovali nespravodlivú vojnu, odhaľovali jej neľudskosť a odsudzovali tých, ktorí ju rozpúťali.

Najväčšiu ťarchu vojny niesli na sebe európske štáty a čiastočne i USA. Je preto pochopiteľné, že vojnová problematika najviac prenikla do týchto literatúr. Po 1. svetovej vojne zasahovala do rozvoja prózy stále viac americká literatúra. Zásľuhu na tom mali najmä príslušníci tzv. "stratenej generácie", z ktorých mnohí prežili vojnu na európskych frontoch ako dobrovoľníci.

ERNEST HEMINGWAY

K najvýznamnejším predstaviteľom patrí Ernest Hemingway. Sám ako dobrovoľník prichádza počas 1. svetovej vojny do Európy. Po niekoľkých rokoch vydal román *Slnko aj vychádza*, v ktorom na príbehu Američanov a Angličanov ilustruje dezilúzie, sklamanie intelektuálov po 1. svetovej vojne. Mottom románu je výrok spisovateľky Gertrudy Steinovej: "*Vy všetci ste stratená generácia*", ktorý sa stal označením pre celú generáciu spisovateľov.

Svetovú popularitu si získal románom *Zbohom zbraniam*, ktorý má autobiografické črty. Jadrom románu je príbeh romantickej lásky amerického dobrovoľníka Fredericka Henryho a anglickej ošetrovateľky Catherine Barkleyovej. Obaja "dajú zbohom zbraniam", ujdú do Švajčiarska, kde však Catherine pri pôrode zomiera. Jej smrť nie je priamym dôsledkom vojny, ale je rovnako nezmyselná ako umieranie na frontoch.

Španielska občianska vojna tvorí hlavný námet románu *Komu zvoní do hrobu*. Hrdinom je americký univerzitný profesor Robert Jordan, ktorý ako dobrovoľník v závere románu zomiera.

Hemingway bol povolaním novinár a jeho profesia sa prejavila aj v štýle jeho próz - je vecný, stručný, bez zbytočných slov. Taká je aj jeho novela *Starec a more*, za ktorú získal Nobelovu cenu. Námet čerpal z Kuby, kde žil posledné roky. Hlavným hrdinom je rybár Santiago, ktorý tri dni zápasí na mori s obrovskou kosatkou, no do prístavu dotiahne len obžratú kosť. Za úlovok si vyslúži obdiv celej dediny. Hlavnou myšlienkou je presvedčenie, že človeka možno poraziť, ale nie navždy pokoriť.

Z ciest po Afrike čerpal námet pre knihy *Zelené pahorky africké* a *Snehy Kilimandžára*. Mal rád dobrodružstvo - lov, poľovačky - obdivoval toreadorov, boxerov. Svoj život ukončil samovraždou.

ERICH MARIA REMARQUE (PÔVODNE KRAMER)

Nemecký spisovateľ; v čase vojny emigroval do Švajčiarska a USA. Svoje osobné skúsenosti z 1. svetovej vojny využil vo svojom prvom románe *Na západe nič nové*. V motte autor hovorí, že chce "*podat' svedectvo o generácii, ktorú zasiahla vojna, i keď unikla jej granátom*". Autor koncipoval román ako sled obrazov, v ktorých podáva svedectvo o vojnových hrôzach a utrpení vlastnej generácie. Na postave Paula Bäumera, ktorý sa dostane so svojimi spolužiakmi priamo zo školských lavíc na front, zobrazuje utrpenie vojakov v zákopoch na francúzsko-nemeckom fronte. 19-ročný Paul je rozprávačom deja. Postupne si uvedomuje nezmyselnosť vojny a v závere bojov - v októbri 1918, ako jedna z posledných obetí vojny padne v deň, ktorý je na fronte taký tichý, že sa správa z bojiska obmedzila na vetu: "Na západe nič nového". Autor na

niekoľkých miestach vypovedá o pocitoch mladej generácie, pre ktorú bolo prvým povolaním zabíjanie, napr.:

"Sme opustení ako deti a skúsení ako starí ľudia, sme suroví a povrchní - **myslím, že sme stratení.**"

"Som mladý, mám dvadsať rokov, zo života však nepoznám nič, iba zúfalstvo, smrť, strach ..."

"Keď sa vrátíme teraz, budeme ustatí, zrútení, vyprahnutí, vyvrátení z koreňov a bez nádeje. Nebudeme sa už vedieť vpraviť do života! Nebudú nám ani rozumieť - lebo staršia generácia, ktorá síce prežila tieto roky spolu s nami, mala už svoju existenciu a povolanie, a teraz sa vráti na staré miesta, kde zabudne na vojnu. Za nami rastie mladšia generácia, podobná nám, akí sme boli. Bude nám cudzia a odsunie nás do úzadia. Sme zbytoční sami sebe ..."

Medzi najpôsobivejšie scény patrí situácia, v ktorej Paul prvýkrát stojí tvárou tvár smrti, keď zabije francúzskeho vojaka. Trpí spolu s pomaly umierajúcim mužom. Uvedomí si, že rozkaz urobil z týchto ľudí nepriateľov a rozkaz by ich mohol zmeniť na priateľov.

Voľným pokračovaním tohto románu je román ***Cesta späť***, v ktorom hovorí o ťažkom návrate vojakov do civilu.

Román ***Traja kamaráti*** je obrazom života v povojnovom Nemecku, príbehom lásky a priateľstva. Hrdina príbehu Robert za pomoci priateľov bojuje za záchranu svojej milej, smrteľne chorej Patricie.

Častou témou Remarquových románov je prenasledovanie Židov, ktorí hľadali záchranu v cudzích krajinách. (Sám na vlastnej koži poznal tento osud. Patria tu romány: ***Vít'azný oblúk, Noc v Lisabone, Tiene v raji, Miluj blízneho svojho.***

V každom jeho diele nájdeme motív priateľstva, spolupatričnosti a silný humanistický a antimilitaristický postoj.

ROMAIN ROLLAND

Francúzsky realistický spisovateľ, profesor dejín hudby na parížskej Sorbonne. Vojny sa nezúčastnil, lebo nesúhlasil so zabíjaním. Emigroval do Švajčiarska, za čo si vyslúžil obvinenie vlastizradca. Je nositeľom Nobelovej ceny za literatúru.

Do literatúry vstúpil pred 1. svetovou vojnou dielom ***Ján Krištof***, ktoré literárna kritika označuje ako "román - rieka" - je komponovaný ako symfónia a nesie autobiografické znaky zo života autora i Beethovena. Hrdinu zobrazuje od útleho detstva po dospelosť - jeho život plynie ako rieka, raz búrlivo, inokedy pokojne. Podobne je komponovaný aj román ***Očarená duša***. Humorne je ladený jeho román ***Dobry človek ešte žije***.

Najznámejším, rozsahovo nevelkým dielom je novela ***Peter a Lucia***. Je to príbeh lásky, ktorá sa "zrodila pod krídlami smrti". Dej trvá dva mesiace na jar v roku 1918 a odohráva sa v Paríži. Autor vykresľuje krehký vzťah študenta Petra a amatérskej maliarky Lucie. Zoznámili sa počas bombardovania v metre a zomierajú tiež počas bombardovania.

Peter pochádza zo zámožnej rodiny. Napriek rodičovskej láske je atmosféra v rodine chladná, oficiálna. Peter má vrúcny vzťah k bratovi Filipovi, ktorý odišiel na front ako nadšený vlastenec. Zakaždým, keď sa vrátil domov na dovolenku, prichádzal triezvejší - stratil ilúzie o vojne a hanbil sa, že ich vôbec mal. Filip zbadal raz v meste svojho brata s dievčaťom a dal by čokoľvek na svete za to, aby túto dvojicu uchránil pred sklamaním a nešťastím.

Luciu vychováva len matka, ktorá pracuje vo fabrike na zbrane. Lucia, citovo závislá na matke, sa nevie zmieriť s tým, že matka má priateľa, s ktorým čaká dieťa. Je výtvarne nadaná, ale pre nedostatok financií nemôže študovať. Zarába si odkresľovaním obrazov slávnych maliarov.

Pre Petra a Luciu je láska jediným útočiskom pred okolitým svetom. Vo veľkonočnom týždni mala ich láska vyvrcholiť tajným zasúbením pred Bohom, ale ich osud sa tragicky naplnia - umierajú v troskách chrámu. Smrť mladých ľudí je nezmyselná, tak ako je nezmyselná vojna.

KAREL ČAPEK

Bol predstaviteľom českej vedeckofantastickej prózy a drámy. Vo svojich dielach upozorňoval na nebezpečenstvo fašizmu a prílišnú pretechnizovanosť, ktorá sa môže obrátiť proti ľudstvu a zničiť ho.

Do literatúry vstúpil so svojim bratom Josefom – spolu napísali prózy *Zářivé hlubiny* a *Krakonošova zahrada* a drámy *Ze života hmyzu* a *Adam Stvořitel*. Josef napísal knihu *O psíčkovi a mačičke*, ktorú sám aj ilustroval.

DRÁMA:

R.U.R – Rossumovi univerzálni Roboti – vyjadruje tu obavy o osud ľudstva vo svete, v ktorom vládnu stroje. Samotné slovo "robot" vymyslel Josef a z beletrie sa dostalo i do techniky a stalo sa medzinárodným.

Věc Makrolulos – hlavnou témou je elixír mladosti, ktorý však nezaručí slávnej speváčke šťastie, a tak ho prestane užívať. Hra končí myšlienkou: "...dobré, že je smrť na svete".

Bílá nemoc – autor tu upozorňuje na nebezpečenstvo fašizmu. V protiklade sú tu diktátor Maršal a "lekár chudobných" dr.Galén. Diktátor smrteľne ochorie na "bielu nemoc" a lekár je ochotný vyliečiť ho len za cenu, že sa vzdá vojnových výbojných plánov. Diktátor zo strachu pred smrťou súhlasí, ale Galéna ušľiapa sfanatizovaný dav vo chvíli, keď prichádza s liekom.

Matka – obraz matky je symbolom odvahy postaviť sa proti zlu. Hoci stratila muža i štyroch synov, dáva najmladšiemu Tonimu sama do rúk pušku, aby sa aktívne postavil do boja proti nepriateľovi. Hra je postavená na fiktívnych rozhovoroch s mŕtvymi blízkymi.

ROMÁNY:

Krakatit – námetom je vynález trhaviny, ktorá dokáže zničiť celý svet. Autor tu kladie otázku zodpovednosti vedca za svoj vynález a jeho zneužitie. K pomenovaniu ho inšpiroval výbuch sopky na ostrove Krakatoa v r. 1883.

Válka s mloky – je varovaním pred rozpínajúcim sa nemeckým fašizmom

Čapek písal aj detektívne príbehy, ktoré vyšli pod názvom *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*. Zomrel na Vianoce v r.1938 na telesné vyčerpanie a zápal pľúc. Po jeho smrti prišiel na neho z Gestapa zatykač.

JAROSLAV HAŠEK

Bol predstaviteľom tzv. heroikomickej literatúry (hrdinsko-humoristickej). Vrcholom jeho tvorby je román *Osudy dobrého vojáka Švejka za 1.světové války* (ilustroval Josef Lada); hlavnou postavou je ľudový hrdina, ktorý vtípne komentuje udalosti okolo seba a slepo plní nezmyselné rozkazy a predpisy. Autor využíva hovorový jazyk i slang, humor, satiru a iróniu.

Ďalší predstavitelia svetovej medzivojnovnej literatúry

Americká literatúra:

William Faulkner (fólkner) – Bľabot a bes, Neodpočívaj v pokoji

John Dos Passos – trilógia USA

Theodore Dreiser (drajzer) – Americká tragédia, Sesra Carrie

Anglická literatúra:

John Galsworthy (golsuorsi) – trilógia Forsytovská sága, Moderná komédia, Koniec kapitoly

George Bernard Shaw (šó) – dramatik; Pygmalion (muzikál My Fair Lady)

James Joyce (džois) – poviedky Dublinčania

Virginia Woolfová (vulfová) – román K majáku

Nemecká literatúra:

Thomas Mann – Buddenbrookovci, Jozef a jeho bratia

Franz Kafka – pražský autor píšuci po nemecky; Proces

SOCIALISTICKÝ REALIZMUS **(ruská medzivojnová literatúra)**

Začiatok 20.storočia priniesol pre Rusko prevratné spoločenské zmeny. V roku 1917 sa tu pod vedením Lenina uskutočnila prvá úspešná proletárska revolúcia (VOSR), v ktorej bol zvrhnutý carizmus a nastolená vláda robotníkov (Petrohrad, Aurora, Zimný palác)

Politické zmeny sa odrazili aj v literatúre. Práve tu vzniká nová umelecká metóda – **socialistický realizmus**. Jeho zakladateľom bol Maxim Gorkij románom *Matka*, ktorý vyšiel už v roku 1907. Oficiálne sa o tejto metóde hovorilo na Zjazde ruských spisovateľov v roku **1934**. Od svojho vzniku sa stal na dlhé desaťročia jedinou povolenou umeleckou metódou nielen v Rusku (resp. v Sovietskom zväze), ale po 2.svetovej vojne aj vo všetkých východoeurópskych socialistických krajinách. Predstavuje nového, **vývinového hrdinu** – pasívneho, nevedomeľého robotníka, z ktorého sa stáva uvedomelý bojovník za práva proletariátu. Prostriedkom boja za lepšiu budúcnosť nie je individuálna (osobná) vzbura, ale organizovaná masová revolúcia.

Literárna kritika dnes vyčíta týmto dielam nízku umeleckú hodnotu a agitačnú funkciu (agitácia – získavanie, presvedčanie). Túto umeleckú metódu si osvojili aj niektorí slovenskí autori v medzivojnovom období (Poničan, Kráľ, Jilemnický...)

Predstavitelia:

Michail BULGAKOV – *Majster a Margaréta, Psie srdce*

Alexej TOLSTOJ – *Krížová cesta, Peter Prvý*

Michail ŠOLOCHOV

- pochádzal z Donecka a toto prostredie sa objavuje vo viacerých jeho prácach:

Donské poviedky;

Tichý Don – štvordielny román;

Rozoraná celina – o procese kolektivizácie na vidieku;

Druhou tematickou oblasťou bola 2. svetová vojna (pre Rusov Veľká vlastenecká vojna);

Bojovali za vlasť – román

Osud človeka – novela; na postave Andreja Sokolova, ktorý stratil vo vojne celú rodinu a nový zmysel života našiel vo výchove osirelého chlapčeka, vykreslil hrdinstvo obyčajného ruského človeka.

Šolochov získal za svoju literárnu tvorbu Nobelovu cenu.

Maxim GORKIJ

vlastným menom Peškov (gorkij – horký); ako dieťa osirel, vychovával ho starý otec. Od detstva pracoval a prešiel mnohými povolaniami. Vzdelanie získal samoštúdiom a o svojom ťažkom živote napísal autobiografickú trilógiu *Detstvo, Vo svete, Moje univerzity*. Písal poviedky, romány a divadelné hry.

- divadelná hra *Na dne* je o živote tulákov, žijúcich na dne ľudskej spoločnosti;

- román *Matka* je prvým dielom napísaným metódou socialistického realizmu. *Matka Pelageja Nilovna* a jej syn Pavel Vlasov sú vývinové postavy;

SLOVENSKÁ MEDZIVOJNOVÁ PRÓZA - SOCIALISTICKÝ REALIZMUS - F. KRÁĽ, P. JILEMNICKÝ

Vznikom Československej republiky v roku 1918 sa vytvorili priaznivejšie podmienky pre rozvoj literatúry. V próze existujú vedľa seba rôzne umelecké smery a prúdy, takže slovenská medzivojnová literatúra je žánrovo veľmi pestrá - nejednotná, mnohoprúdová. V próze je to:

1. kritický realizmus

- a) *staršia generácia* - ktorej ťažisko tvorby je v predvojnovom období: Jozef Gregor - Tajovský, Božena Slančíková - Timrava, Martin Kukučín
- b) *mladšia generácia* - do literatúry vstupuje po 1. svetovej vojne: Milo Urban, Jozef Cíger - Hronský, Ladislav Nádaši - Jégé

2. socialistický realizmus - Fraňo Kráľ, Peter Jilemnický, Ján Poničan

3. lyrizovaná próza - Eudo Ondrejov, Margita Figuli, František Švantner, Dobroslav Chrobák

Vznik a rozvoj socialistického realizmu v próze súvisí s existenciou proletárskej poézie a s programom skupiny DAV. Zakladateľom *SOCIALISTICKÉHO REALIZMU* bol ruský prozaik *Maxim Gorkij* románom *Matka*. Predstavil v ňom hrdinu - proletára, ktorý sa z obyčajného pasívneho robotníka mení na uvedomelého bojovníka za práva proletariátu (vývinový hrdina - Pelageja Nilovna a jej syn Pavel Vlasov). Literárna kritika vyčítala takým románom, že majú nízku umeleckú hodnotu a plnia agitačnú funkciu (agitácia - získavanie, presvedčanie).

Umeleckú metódu socialistického realizmu si osvojili aj niektorí slovenskí prozaici: Kráľ, Jilemnický, Poničan, Hečko.

FRAŇO KRÁĽ

- narodil sa v USA, kam jeho rodičia odišli za prácou;
- ako 2-ročný sa vrátil s matkou na Slovensko; žili v biede - od mala vypomáhal rodine ako dedinský pastier; vyučil sa za tesára, neskôr ukončil učiteľský ústav a stal sa učiteľom; pre svoje politické názory bol ako komunista prenasledovaný; mal podlomené zdravie (TBC) a bol osobným priateľom P. Jilemnického;
- písal poéziu i prózu; jeho prvými prozaickými dielami boli knihy pre mládež *Čenkovej deti* - o ťažkom živote rodiny bez otca, a *Jano* - autobiografické dielo, v ktorom zobrazuje smutné detstvo chudobného chlapca

V románe *Cesta zarúbaná* čerpal námet z obdobia hospodárskej krízy. Aj tento román má autobiografické črty - z čias, keď pôsobil ako učiteľ vo Vyšnej Slanej (v románe: Radzímka). Román má tri dejové línie:

1. Osud učiteľa Baricu, ktorý sa v priebehu jedného školského roka mení z naivného mladého muža na zástancu práv dedinskej chudoby. Keď dedinu opúšťa, ďakuje jej obyvateľom za to, že mu „otvorili oči“.
2. Osud Žofy Zábrelky, ktorej muž odíde za prácou do sveta a ona sa stará o dvoch synov; aby ich uživila, "predáva sa" notárovi, za čo si vyslúži pohrdanie zo strany dedinčanov i staršieho syna Janíka. Keď mu učiteľ vysvetlí, prečo to jeho matka robí, zahanbí sa. Chce jej uľahčiť život a aby jej ubudol hladný krk, utopí sa. Žofa sa pomáti a mladšieho syna dáajú do sirotinca.
3. Osud dedinskej chudoby (kolektívny hrdina) – vykresľuje boj ľudí za právo na prácu a riadne mzdy, ktorý sa končí úspešne.

Literárna kritika však toto dielo hodnotí v porovnaní s jeho prózami určenými pre mládež ako krok späť. Prevláda v ňom agitačná, ideologická funkcia nad umeleckou hodnotou.

PETER JILEMNICKÝ

Bol pôvodom Čech, na Slovensku pôsobil ako učiteľ (na Kysuciach). V 20. rokoch bol v Sovietskom zväze, počas 2. svetovej vojny v koncentračnom tábore a po vojne pôsobil v Moskve ako kultúrny atašé. Jeho prozaické dielo je pomerne rozsiahle a má nerovnakú umeleckú hodnotu. Spolu s *Fraňom Kráľom* patril k zakladateľom socialistického realizmu. Je autorom dvoch "kysuckých románov" - *Víťazný pád* a *Pole neorané*. Dej oboch sa odohráva na Kysuciach v období po 1. svetovej vojne a v čase hospodárskej krízy.

V románe *Víťazný pád* je hlavným hrdinom Maťo Horoň, ktorý sa vracia z vojny nový, premenený. Chce si vziať za ženu Magdu, no tá ho zrádza a pod nátlakom matky sa má vydať za iného. Maťo ju zabije a seba ťažko zraní. Hospodári na otcovej pôde, voda mu však berie úrodu i rozostavaný dom. Tvrdý Maťo sa však nevzdáva, prežije svoj "pád", znova vstáva, aby zvíťazil nad kamenistou, neúrodnou kysuckou pôdou, ktorú sa odhodláva zúrodniť a prinútiť ju k novému životu. V názve je ukrytý aj večný kolobeh života Kysúc: ľudia s prichádzajúcou jeseňou padajú, aby na jar znova vstali a bojovali s kamenistou, skúpu zemou.

Jilemnický uplatnil metódu socialistického realizmu v románe *Pole neorané*, v ktorom zobrazil uvedomovanie kysuckého proletariátu. Hlavný hrdina Pavel Huščava odchádza pracovať do vítkovických železiarní v Ostrave, kde sa pod vplyvom komunistov triedne uvedomí. Osudy ďalších členov jeho rodiny dopĺňajú celkový obraz danej doby: starý Huščava sa živelne búri proti exekúcii, no strach z trestu ho privedie k samovražde. Pavlov mladší brat Ondrej sa vráti z učenia u drotára dokaličený. Autor sleduje aj osud ďalšej postavy - Zuzy Cudrákovej. Muž Marek odišiel za prácou do sveta a ona dostala "zaručené" správy o tom, že zahynul. Po silnom citovom vzťahu k Pavlovi čaká dieťa a pri pôrode zomrie.

Riešenie konfliktu medzi vykorisťovateľmi a ľuďom vidí autor v revolučnom čine, ktorým je štrajk vítkovických robotníkov i demonštrácia ľudí na Kysuciach.

Pre romány, písané metódou socialistického realizmu, je typický záver: je optimistický, plný nádeje v lepšiu budúcnosť. Objavuje sa v ňom nádejné červené svetielko, symbol spravodlivejšej budúcnosti.

Jilemnický je autorom zbierky noviel *Kompas v nás* - všetky príbehy spája rovnaká myšlienka: šťastie si má človek hľadať pomocou kompasu, ktorý nosí v sebe a tým je srdce. Z tejto zbierky je známy napr. *Prípady Evy Burdovej* - príbeh dievčiny, ktorá má odvahu postaviť sa proti vôli otca, odmietnuť vybraného ženicha a rozhodovať samostatne o svojom živote. V príbehu *O dvoch bratoch* je príčinou nenávisti medzi bratmi majetok.

Udalosti SNP v Čiernom Balogu zobrazil Jilemnický v románe *Kronika*, kde je rozprávačom priamy účastník bojov horár Gondáš.

Fraňo Král

Peter Jilemnický

TVORBA MLADŠEJ GENERÁCIE KRITICKÝCH REALISTOV - J. C. HRONSKÝ, M. URBAN, L. N. JÉGÉ

Slovenská medzivojnová próza, podobne ako poézia, sa vyvíjala vo viacerých umeleckých líniah. Staršia generácia prozaikov (Kukučín, Tajovský, Timrava) pokračovala aj po vojne v tradíciách kritického realizmu. Na ich tvorbu nadviazalo aj niekoľko mladých autorov.

Jozef Cíger - Hronský sa zamerl na jednoduchého človeka, na jeho psychiku;

Milo Urban zobrazil vplyv 1. svetovej vojny na osudy jednoduchých ľudí;

Ladislav Nádaši - Jégé sa zamerl na historickú tematiku;

JOZEF CÍGER - HRONSKÝ

- sa vo svojej tvorbe orientoval na dedinu, na vonkajší i vnútorný svet človeka. Po zbierkach noviel a poviedok, v ktorých oživil kukučínovský typ dedinského človeka napísal sociálny román **Chlieb** a sociálno-psychologický román **Jozef Mak**, ktorý tvorí vrchol jeho tvorby. Vykreslil v ňom malého človeka - "človeka-milión". Zložité životné situácie nerieši rozumovo, ale pudovo. Pasívne prijíma údery osudu (nemanželský pôvod, zradu milie, matkinu i ženinu smrť), lebo si myslí, že jeho osudom je trpieť. Nerepce, nebúri sa. Tu sa autor prejavil ako *fatalista* (*fatalismus* = slepá viera v osud). Autor končí román slovami: "*Trp, Jozef Mak, človek-milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale pravda je, že najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak.*"

Hronský výstižne zobrazil nielen psychiku človeka, ale i jeho spolužitie s prírodou, čím sa stal predchodcom lyrizovanej prózy. Známy je aj ako autor kníh pre deti: **Smelý zajko**, **Smelý zajko v Afrike**, **Budkáčik a Dubkáčik** a historickou povest'ou **Budatínski Frgáčovci**.

MILO URBAN

- prvé novely uverejnil ako študent a snažil sa v nich preniknúť do vnútra človeka, ktorý je úzko spätý s prírodou. Jeho prvotiny hodnotí literárna kritika vyššie než románovú tvorbu z neskorších rokov.

Novela **Za vyšným mlynom** sa stala podkladom pre libreto opery Eugena Suchoňa Krútnava.

Jeho vrcholným dielom je román **Živý bič**. Námetom bola prvá svetová vojna - no nie jej bojiská, ale dôsledky vojny pre civilné obyvateľstvo v dedinke Ráztoky. Okrem hlavných hrdinov tu nachádzame aj *kolektívneho hrdinu* - dedinský ľud, ktorý reaguje na vonkašie podnety ako jedna bytosť = *unanimizmus* (una anima - jedna bytosť). Spája ich spoločný nepriateľ - vrchnosť.

Román je kompozične rozčlenený na dve časti: *Stratené ruky* a *Adam Hlavaj*. V prvej časti nás oboznamuje autor s prostredím a hlavnými postavami: Ondrej Koreň, ktorý sa vracia z frontu bez ruky a nemý; vdova Ilčíčka, ktorá vo vojne stratí jediného syna; notár Okolický; Eva Hlavajová, jej muž Adam; udavač Kúrňava. Stratené ruky symbolizujú bezmocnosť ľudí, ktorí sa nevedia brániť, vojna i miestna vrchnosť sú pre nich nepriateľom, proti ktorým niet účinných zbraní. Stratené ruky sú ruky mužov, ktorí narukovali na vojnu a ich ruky chýbali pri práci. V druhej časti je nositeľom deja Adam Hlavaj, ktorý zbehne z frontu, ukrýva sa v horách a búri sa proti vrchnosti. Hlavaj sa v románe stáva symbolom vzbury človeka proti všetkému, čo ho

utláča, čo obmedzuje jeho slobodu. Aj ľud tu "nachádza svoje ruky" a zisťuje, že sú to nástroje, ktorými sa dá aj zabíjať.

Dej: S vojnou prichádzajú Ráztočania do styku prvýkrát vo chvíli, keď sa z frontu vracia dokaličený Ondrej Koreň - bez ruky a nemý. I Adam Hlavaj narukoval a doma nechal ženu Evu a syna. Eva chce, aby notár Okolický vybavil návrat jej muža domov, ale ten ju zneužije. Eva čaká nemanželské dieťa a celá dedina ju odsudzuje. Pochopenie a pomoc nachádza len u vdovy Ilčíčky a u Ondreja Koreňa. Po narodení nemanželského dieťaťa, ktoré farár nechce ani pokrstiť, sa utopí. Adam sa po dezercii ukrýva, no Kúrňava ho zradí. Neskôr mu pod tlakom výčitiek svedomia pomôže ujsť z väzenia a prezradí mu, že otcom Evinho dieťaťa bol Okolický. Pri prvom stretnutí Adama s notárom má dôjsť k pomste, ale notár od strachu dostane porážku. Neskôr ho ľud potupne utopí v potoku. Do dediny sa vracajú vojaci z východného frontu a pod vedením Adama sa živelne postaví proti vrchnosti - proti vojenskej posádke v dedine, miestnemu krčmárovi i notárovi. Adam podpáli krčmu. "I zdalo sa vtedy, že to nie dom horí, nie krčma, ale rozpúšťa sa obrovský, hnusný vred - prekliaty pomník jedného veku, zasadený do tváre dediny."

Živý bič je najvýznamnejším slovenským prozaickým dielom o prvej svetovej vojne. Naň voľne nadväzujú ďalšie štyri romány, v ktorých autor analyzuje povojnové pomery v Ráztočkách. - táto séria piatich románov tvorí *pentalógiu*.

Urban napísal aj dielo memoárového (spomienkového) charakteru *Zelená krv*.

LADISLAV NÁDAŠI - JÉGÉ

(pseudonym Ján Grob - J. G.)

- vo svojej tvorbe sa zamerá na historickú tematiku. V novele *Wieniawského legenda* zobrazil boj Poliakov s Turkami a v románe *Svätopluk* sa snažil podať odidealizovaný obraz jedného z najznámejších vládcov Veľkomoravskej ríše.

Vrcholom jeho tvorby je historický román *Adam Šangala*. Námet čerpal zo 17. storočia, z obdobia tureckých vpádov a náboženských nepokojov. Zobrazil tu dvojaký konflikt: náboženský a sociálny. V týchto ťažkých časoch, keď sa naplno prejavuje i svojvôľa a spupnosť šľachty, sa rozvíja príbeh chudobného mládenca Adama. Po tom, čo jeho otca obesili pre pytlíctvo, opúšťa rodnú dedinu a vydá sa do sveta. Napadne grófa Markoča, ktorý bije sedliaka. Aby unikol trestu, dá sa zverbovať, no vojak Mihvok ho chce pre peniaze zradiť. Na Beckovskom hrade spoznávame bezcharakterného grófa Praskovského, jeho syna i nevestu Brigitu a kňaza Konôpku, ktorý pomôže Šangalovi ujsť. Po rôznych príhodách, v ktorých zakúsi bezprávie, zlobu, chamtivosť, zradu, nevďačnosť, ale i priateľstvo a lásku, sa ožení s dcérou mešťana, usadí sa v Trnave, no nakoniec končí svoj život pod mečom kata..

Začiatkom 30. rokov Jégé opúšťa historickú tému a jeho román *Cesta životom* sa stáva závažným svedectvom o živote malomestskej spoločnosti pred 1. svetovou vojnou. Celý príbeh rozpráva záporná postava - Ondrej Svoreň, ktorý v túžbe po kariére, postavení a majetku zaprie v sebe všetky morálne zásady.

LYRIZOVANÁ PRÓZA, JEJ VÝVIN A MIESTO V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

Lyrizovaná próza - **próza naturizmu** vznikla v 30. rokoch, v období nástupu fašizmu. Podnety a vzory čerpala zo severských literatúr. Autori v tejto komplikovanej spoločenskej a politickej dobe si však nevšimli aktuálne problémy (fašizmus, vojna), ignorovali ich a tým ich odmietali. To bol ich osobný protest. Záchranu pred odcudzeným a rozháraným svetom hľadajú v dedinskom prostredí, v duševnom svete dedinského a vrchárskeho človeka. Švantner: "*Umelec ... tlačný dusnotou zloby uzatvorí sa pred svetom a vykvitne dovnútra.*"

Pre lyrizovanú prózu sú typické tieto **znaky** :

- dej nie je v popredí, je zatlačený do pozadia
- v popredí sú lyrické opisy prírody
- autor sa zameriava na psychiku postáv
- prevládajú vnútorné monológy
- hrdinami sú vrcháři, dedinčania, horali
- vystupujú tu nadprirodzené bytosti - víly, škriatkovia, ...
- dej má charakter rozprávky, končí sa harmonicky: dobro víťazí nad zlom
- autor využíva prostriedky básnickej tvorby: epitetá (prívlastky), prirovnania, personifikáciu, metafory (prenášanie významu), napr. *Ustatý, biely, temer neviditeľný úsmev pohladí jej pery, dotkne sa trochu líc a oboch studničiek na slzy...* (Hronský)
- píše sa krátke epické útvary: poviedky, novely

PREDSTAVITELIA:

- predchodcom bol už Jozef Cíger – Hronský; Ľudo Ondrejov, Dobroslav Chrobák, Margita Figuli, František Švantner; tradície lyrizovanej prózy dotvára v povojnovom období Rudolf Jašík.

ĽUDO ONDREJOV (Ľudovít Mistrík)

Rozpor medzi vrchárskym životom v prírode a mestom s jeho civilizáciou tvorí základ románu *Zbojnická mladosť*. Hlavnou postavou je vrchársky chlapec Jerguš Lapin, ktorý vyrastá uprostred prírody. Mesto a civilizácia sú mu cudzie, nepochopiteľné a nepriateľské. Ďalšie časti tvoria romány *Jerguš Lapin* a *Na zemi sú tvoje hviezdy*. Celá "vrchárska" trilógia vyšla pod názvom *Slnko vystúpilo nad hory*. Osud hrdinu sa končí jeho smrťou počas SNP.

Ondrejov písal aj poéziu a prózu pre deti, napr. cyklus troch cestopisov *Africký zápisník*, *Horami Sumatry* a *Príhody v divočine* – nie sú to osobné zážitky, len predstavy, fikcia.

DOBROSLAV CHROBÁK

- do literatúry vstúpil zbierkou noviel *Kamarát Jašek*. Pre autora je typická výborná psychologická kresba postáv. V novele *Kamarát Jašek* mladý drevorubač Jašek ľúbi dedinské dievča, ktoré mu odvábi zvodca z nedotknutého prostredia hôr do mesta, kde sa z nej stáva prostitútka. V závere sa však obaja mladí ľudia stretávajú doma, uprostred krásnej prírody, v stratenom raji. V novele *Návrat Ondreja Baláža* sledujeme tragický osud Ondreja, ktorý sa po dlhých rokoch vracia z vojny dokaličený a zmenený po útrapách v zajateckom tábore na Sibíri. Žena ho však nespoznáva, je znova vydatá, dcérka zomrela a on sa cíti byť zbytočný, nepotrebný. Nedá sa jej spoznať, pochopí, že sa s osudom vyrovnala a on jej nechce doň zasahovať. Opustí teda svoj dom a cíti, akoby pochoval sám seba.

V novele *Drak sa vracia* je v motte naznačené, že ide o "hľadanie stratenej cti, lásky a dôvery ľudí". Autor tu podáva príbeh Martina Lepiša, prezývaného Drak, ktorý sa odlišuje od de-

dinčanov pôvodom (nalezenec) i profesiou (hrnčiar), takže mu začali časom pripisovať čarodejnú moc a všetky pohromy, ktoré postihli obec (sucho, neúroda, hlad, požiar). Drak sa spočiatku búri, neskôr odíde z dediny, no po rokoch sa vráti. I tento jeho príchod je sprevádzaný nešťastím - požiarom na okolitých holiach, kde sa pasú stáda dedinských volov. Drak si chce získať dôveru a úctu dediny tým, že sa odhodlá zachrániť ohrozené stádo. Po úspešnom návrate sa stáva rovnoprávnym členom dedinského kolektívu po boku dievčaťa, ktoré si priviedol z ďalekej cesty. Príbeh má podobu rozprávky, ktorú rozpráva Drakova bývalá milá Eva svojim vnúčatám.

MARGITA FIGULI

Narodila sa vo Vyšnom Kubíne.

V jej tvorbe hrajú dôležitú úlohu ženy. Po sérii noviel, ktoré zhrnula v zbierke **Pokušenie** napísala novelu **Tri gaštanové kone**. Dej je umiestnený na Oravu a jeho základ tvorí klasický trojuholník s jednou ženou a dvoma mužmi. Tvorí ho reťaz skúšok, výsledok ktorých má ukázať, že spravodlivosť zvíťazí a zlo je potrestané. Ide teda o rozprávkový prvok. Hlavným predstaviteľom dobra je Peter, citlivý, nevýbojný obchodný cestujúci. Jeho sokom v láske ku krásnej krčmárovej dcére Magdaléne Maliarikovej je bohatý sedliak, surovec a pašerák koní Jano Zápotočný. Magdaléna je mravne čistá postava, ktorá pasívne prijíma svoj osud; prisľúbi sa Petrovi s podmienkou, že sa spoločensky vyrovná svojmu sokovi, že postaví vo svojom rodnom kraji dom a že splnenie podmienky príde oznámiť s tromi gaštanovými koňmi. Kým Peter-Tulák dva roky plní dohodu, Zápotočný sa násilne zmocní Magdalény a tá sa musí na nátlak matky zaň vydať. Ich manželstvo je nešťastné - Magdaléna trpí a Zápotočný zisťuje, že lásku si nemožno získať násilím. Záver je šťastný: Zápotočný zomiera pod kopytami koňa, Magdaléna sa zotaví zo svojich utrpení a Peter si ju odvedie aj s tromi gaštanovými koňmi do Turca, kraja ich spoločného detstva.

Figuli napísala v čase druhej svetovej vojny historický román **Babylon**, ktorý má však nadčasový význam - je v ňom vyjadrený odpor voči vojne, násiliu a vyzdvihnutá láska.

Román **Mladosť** je autobiografickou kronikou jej detstva.

FRANTIŠEK ŠVANTNER

V jeho tvorbe možno rozlíšiť dve fázy: v prvej sa venoval písaniu lyrizovanej prózy a hlavným motívom bola smrť, v druhej reagoval na aktuálnu problematiku a hlavnou témou sa stáva život.

Do literatúry vstúpil zbierkou noviel **Malka**. Ich spoločnou témou je smrť a spoločným prostredím horská príroda. Konanie postáv spravidla neurčuje rozum, ale prudká vášeň. Príroda pritom vstupuje do osudov postáv a podmieňuje ich konanie. V rovnomennej novele **Malka** sa hrdina zaľúbi do mladučkej Malky, ktorá jeho lásku opätuje. Zauzlenie nastáva, keď sa po jej boku objavuje neznámy muž, ktorého považuje hrdina rozprávania za svojho soka. Keď sa dozvie, že ho hľadajú žandári, udá ho. Neskôr zistí, že je to Malkin brat a ide ho varovať, podobne ako Malka, ktorú žandári omylom zastrelia pri prenasledovaní jej brata.

Románom **Nevesta hôľ** dosiahol Švantner vrchol slovenského naturizmu. Jeho základom je hľadanie údajného soka v láske a pokusy o jeho odstránenie. Hlavné postavy - horská kráska Zuna a mládenec Tavo - sú polosnové, poloskutočné, tajomné rozprávkové bytosti.

Po 2. svetovej vojne reagoval na aktuálne spoločenské udalosti. Patrí tu zbierka noviel **Dáma** a posmrtno vydaný román **Život bez konca**, v ktorom opisuje detstvo, dospievanie a dospelosť hlavnej postavy - Paulíny.

SLOVENSKÁ MEDZIVOJNOVÁ POÉZIA - SYMBOLIZMUS, VITALIZMUS, NADREALIZMUS

Slovenská literatúra prešla v medzivojnovom období zložitým vývinom. Zatiaľ čo po vzniku ČSR (1918) doznievala ešte tvorba tradičného typu, nová, nastupujúca generácia si vzala za cieľ "otváranie okien do Európy". Jej príslušníci nadväzovali kontakty s inonárodnými literatúrami. V nových podmienkach sa menila i myšlienková a obsahová stránka literatúry. Do popredia sa dostávali sociálne problémy a po nástupe fašizmu obrana ohrozenej demokracie a humanity.

Poézia tohto obdobia je tematicky rôznorodá, myšlienkovovo bohatá. Podobne ako európska, i slovenská medzivojnová literatúra, teda i poézia, je **mnohoprúdová, nejednotná**. Možno v nej vyčleniť tieto základné prúdy a smery:

1. prechodná generácia - M. Rázus, Š. Krčméry, E.B. Lukáč, J. Smrek
2. katolícka moderna - R. Dilong, J. Silan, J. Haranta, K. Strmeň, E. Zborovjan
3. nadrealizmus - R. Fabry, P. Bunčák, J. Lenko, V. Reisel
4. davisti - L. Novomeský, F. Kráľ, J. Poničan

NEOSYMBOLIZMUS

Novú myšlienkovú a umeleckú kvalitu vniesli do poézie príslušníci nastupujúcej generácie. Väčšina z nich nadväzovala na tradície kraskovského **symbolizmu**. V nových podmienkach sa tento smer nazýva **neosymbolizmus**. V začiatkoch svojej tvorby sa k nemu hlásil aj:

EMIL BOLESLAV LUKÁČ

V jeho tvorbe prevažujú temné, smutné tóny, **tragika a pesimizmus**. Pre jeho verše je príznačné hlbavé uvažovanie, meditácia. Už vo svojej prvej zbierke *Spoved'* vyjadril svoj sklon k sebatrýzni a vyjadrovaniu sa v protikladoch, paradoxoch.

Štúdium na Sorbonne v Paríži mu poskytlo mnoho motívov k vzniku zbierky *Dunaj a Seina*. Na Lukáča pôsobila cudzina neprijemne, nepriateľsky. Do protikladu stavia domov a svet, dedinu a mesto (v básni *Taedium urbis - Hnus z mesta*). Mravnú silu a istotu nachádzal v domovine. Dedinský spôsob života mu pripadal blízky a čistý a mestskú morálku neprijal (mesto je pre neho symbolom nerestí), hoci sa po návrate zo štúdií usadil v Bratislave.

Lúboštné motívy sú v popredí v zbierke *O láske neláskavej*. Ani tento cit v ňom však nevyvoláva uspokojenie, ale ako názov naznačuje, prináša mu pocit sklamaní, nenávisť, utrpenie a sebatrýznenie (báseň *Paradoxon*).

Od osobných tónov prechádza autor v 30. rokoch k spoločenským. V zbierke *Moloch* - varuje ľudstvo pred blížiacou sa vojnovou skazou a zničením civilizácie a v zbierke *Bábel* prináša obraz doby poznačenej vojnou. (Moloch - pohanský boh vojny, symbol násillia, krutosti; Bábel je staroveký názov Babylonu, symbolu zmätkov).

Lukáč je známy aj ako prekladateľ hlavne z francúzskej poézie.

VITALIZMUS

JÁN SMREK (vlastným menom Čietek)

Bol predstaviteľom **vitalizmu** v slovenskej medzivojrovej poézii a zakladateľom časopisu *Elán*. Na rozdiel od Lukáča prekonal skoro pesimizmus svojich prvotín i vplyvy symbolizmu. Badať to už v zbierke *Cválajúce dni*. Smrek je na rozdiel od Lukáča uchvátený krásou dial'ok, cudzinou a svetom civilizácie plného pohybu. V obraze cválajúcich žrebčov chce zachytiť rýchle tempo života, mladosť, radosť zo života, slobody a voľnosti. Básnik oslavuje ženy (Mne

dedinčanka stepilá), lásku, priateľstvo, víno, jeho poézia je optimistická a pre tieto vlastnosti svojej poézie sa stal hlavným predstaviteľom **vitalizmu** (vita, lat. = život; vitalita: chuť žiť naplno, bez prestávky, smerovať dopredu, neotáčať sa, užívať si naplno radovánok, ktoré ponúka mladosť; ukázať svetu tie najkrajšie stránky života). Podobné motívy nájdeme aj v ďalších zbierkach: **Božské uzly, Iba oči**. V básnickej skladbe **Básnik a žena** vyjadril na pozadí štyroch ročných období vzťah básnika k žene. Báseň vyznieva ako oslava "ženstva" a patrí k najznámejším v slovenskej ľubostnej lyrike.

V rokoch vojny vydal dve zbierky: **Hostina** a **Studňa**, v ktorých vyjadril svoje zásadné odmietnutie vojny a násilia. V básni **Bacardi** vyslovuje želanie:

*Ani nebude dobre na svete,
kým ruky, ktoré plnia náboje
nenavrátia sa ku plneniu fliaš.
Nech tečú nápoje!
Nech miesto hromobitia kanónov
znie krotký cengot čiaš.*

Smrek písal aj veršičky pre deti a vydal dva zväzky memoárov **Poézia, moja láska**.

NADREALIZMUS

V polovici 30. rokov preniká k nám z Francúzska surrealizmus, ktorý je u nás známy pod názvom **nadrealizmus**. Slovenský nadrealizmus prešiel dvomi fázami:

1. začína v r. **1935** vydaním zbierky Rudolfa Fabryho *Uťaté ruky*
2. začína v r. **1938** vydaním zborníka *Áno a nie*. Snahou tohto hnutia bolo odlíšiť sa od predchádzajúcej generácie a vytvoriť vlastný program, ktorý je vyjadrený takto:

"Sme proti kultúrnej reakcii, proti fašizmu, ktorý je zotročením ducha - v tom je naše rozhodné "nie" - a sme za pokrok a máme kladný pomer k tomu, čo bolo pokrokové v tradícii slovenskej - v tom je naše "áno" "

Nadrealisti chceli zachytiť podvedomie človeka. Namiesto strofického členenia veršov používali dlhšie útvary - básnické pásma, často osamostatňovali z významových dôvodov verše alebo slová. Využívali **genitívne metafory** (spojenie dvoch podstatných mien v genitíve - pot skál, kašeľ komína) a samotné metafory (prenášanie významu) boli často nezrozumiteľné, so skrytým významom, pretože autori nemohli priamo vyjadriť svoje postoje k skutočnosti. Nadrealisti využívali **vol'ný verš** (verše sa nerýmovali, mali rôzny počet slabík, veršový presah = myšlienka nekončí v jednom verši, často chýbala interpunkcia)

RUDOLF FABRY

Bol najvýraznejším predstaviteľom slovenského nadrealizmu. Okrem básnickej tvorby sa venoval aj výtvarnému umeniu (tvoril koláže). Jeho prvá zbierka **Uťaté ruky** znamenala nástup nadrealizmu. Obsahuje tzv. automatické texty - momentálne nápady, vynárajúce sa z podvedomia, spojené rečou detských riekaničiek; je to hra so slovami. V zbierke **Vodné hodiny hodiny piesočné** reaguje už na tragické udalosti na konci 30. rokov.

Zbierka **Ja je niekto iný** tvorí vrchol slovenského nadrealizmu. Je rozdelená na dve časti: *Prvé stretnutie s Féneom* a *Druhé stretnutie s Féneom*. Féneo je sám básnik, ktorý sa tu predstavuje ako rozpoltená osobnosť a Féneo je jeho druhé, horšie "ja". V závere skladby to autor vyjadrí takto: "Ktosi šiel po meste s Féneom ruka v ruke; ten ktosi bol som ja a ja som bol Féneo". Autor v tejto zbierke vyjadril pocity súčasného človeka v odlúďstenej dobe, svoj protest proti vláde smrti; vyjadruje disharmóniu doby.

Nadrealistické hnutie sa počas vojny stalo ohniskom skrytého nesúhlasu s dobou a po 2. svetovej vojne zaniklo.

KATOLÍCKA MODERNA

Slovenská literárna tvorba má korene v náboženskej, duchovnej poézii – od prvej slovanskej básne Proglas, cez legendy o svätých, náboženské spevníky pre katolíkov i evanjelikov až po tvorbu niektorých štúrovcov. Na čele slovenského národa takmer vždy stála chudobná inteligencia (kňazi a učitelia) a ich orientácia na duchovné hodnoty sa odrážala aj v ich tvorbe.

Po prvej svetovej vojne sa združili katolícki autori okolo časopisu **Vatra**. Okrem pôvodnej tvorby sa venovali aj prekladateľskej činnosti. Náboženská poézia mala predovšetkým *reflexívny, úvahový* charakter. V popredí stáli úvahy o zmysle života. Autori využívali náboženskú terminológiu, postavy a symboly z Biblie i gréckej mytológie a obracali svoju pozornosť na kresťanský a kultúrny odkaz Veľkej Moravy.

Básnici katolíckej moderny pochádzali predovšetkým z radov duchovenstva (kňazi). Po druhej svetovej vojne však boli prenasledovaní, preto sa mnohí museli odmlčať alebo emigrovať.

Predstavitelia:

Rudolf Dilong, Ján Haranta, Pavol Gašparovič Hlbina, Janko Silan (takmer slepý básnik, "vidiaci" srdcom; báseň Dievčatko), Ján Motulko, Karol Strmeň, Pavol Ušák-Oliva,

Ján Smrek

Emil Boleslav Lukáč

Rudolf Fabry

SLOVENSKÁ A ČESKÁ PROLETÁRSKA POÉZIA - DAVISTI J. PONIČAN, L. NOVOMESKÝ; J. WOLKER

Vplyv VOSR (1917), prvej úspešnej revolúcie, a nástup organizovaného robotníckeho hnutia viedli k vzniku socialistickej literatúry. Jej začiatky sú spojené s básňami robotníckych autorov na stránkach robotníckych časopisov. Plnili predovšetkým agitačnú funkciu (získať, presvedčiť).

V roku 1924 vznikol časopis **DAV** - bola to literárnokritická revue s politickým zameraním. Jej názov vznikol z iniciálok mien zakladateľov: **Da**ňo **O**káli, **A**nrej **S**irácky a **V**ladimír **C**lementis. Časopis vychádzal do roku 1937, teda 13 rokov. Predstavitelia DAV-u (Novomeský, Poničan, Kráľ) sa pokúšali udomáčniť zásady proletárskej poézie - zamerali sa hlavne na sociálnu tematiku, na problémy robotníkov.

Nastupujúca generácia si vzala za cieľ "*otváranie okien do Európy*" - nadväzovali tvorivé kontakty s inonárodnými literatúrami, najmä s českou, sovietskou a francúzskou.

LACO NOVOMESKÝ

Bol najvýznamnejším predstaviteľom avantgardnej, pokrokovej ľavicovej poézie. Povoláním bol novinárom, spoluorganizátorom SNP, politikom nespravodlivo odsúdeným a väzneným (1954 - 1963 v Ilave). V roku 1963 bol rehabilitovaný a opäť sa vrátil do literatúry.

Jeho prvá zbierka básní má názov *Nedeľa* - obsahuje väčšinou sociálne básne, ktoré majú baladický charakter a ich námetom je ľudská tragika. V básni *Fiasko* rozpráva o mládencovi, ktorý stojí pred výkladom. Vosková figurína má na sebe nádherné plesové šaty a on si ich predstavuje na svojej milej. Pociťuje veľkú krivdu, keď si uvedomí, že si ich nemôže dovoliť, hoci ich sama šila. Báseň *Slúžka* je výpoveďou ženy - slúžky, ktorá celý život robila to, čo chceli iní.

Slúžka:

*Ja, Furko Mária,
prišla som na svet,
aby som žalovala,
že z krásy v svete dostala som málo,
z radosti života sa mi nedostalo
a šťastia som si neurvala,
že musela som bdiieť,
keď som chcela sniť,
a plakať,
keď sa mi chcelo smiať.
Len to neviem:
prečo som musela žiť
a prečo umierať.*

Múdrost':

*Je taká múdrost':
kl'aknúť si pred koncilom,
priznávať kardinálom blud a blúdenie a bludy,
radšej si pokl'aknúť, než klesnúť na hranici,
radšej skryť pravdu v sebe kdesi
akoby v klenotnici,
potom si znova doznať, že predsa sa krúti.
Však, súdruh Galilei,
je taká múdrost'?!
Lež nad mudrca múdrejšie je dieťa,
ten rozprávkový chlapček nerozumne smelý,
ten chlapček, ktorý skríkol hlasito, až beda,
že kráľ je nahý, že nahý je celý.*

Aj v ďalšej zbierke *Romboid* vyjadruje smútok nad sociálnou nespravodlivosťou. Podobne ako Wolker oživuje veci a pod vplyvom poetizmu je očarený cestami a dialkami.

Názov zbierky *Otvorené okná* symbolizuje program mladej generácie - otváranie okien do Európy.

Zbierkou *Svätý za dedinou* upozorňuje na hrozbu fašizmu; uvažuje nad jeho nezmyselnosťou a súčasne vyjadruje vieru v človeka.

Zbierka *Pašovanou ceruzkou* obsahuje básne, ktoré vznikli vo väzení.

Po niekoľkoročnej odmlke napísal poému *Do mesta 30 minút*, v ktorej hodnotí svoj život od detstva až po druhý návrat do života. Je to kronika jeho života a súčasne obraz minulosti Slovenska. Zbierka *Stamodtiaľ a iné* obsahuje tragické motívy z básnikovho života.

V básni *Múdrosť* hovorí o dvoch podobách pravdy: o pravde utajovanej v záujme pokroku ľudstva a pravde neskrývanej, vyslovenej bez vypočítavosti a ohľadu na následky. Využil pritom motív zo života astronóma Galileiho a motív z rozprávky o cisárových nových šatách. Cez tieto motívy vyjadril tragiku vlastného osudu.

JÁN PONIČAN

Jeho básnická prvotina - *Som, myslím, cítim a vidím, milujem všetko, len temno nenávidím* je prvou zbierkou proletárskej poézie na Slovensku. Námety pre svoje básne nehľadal v salónoch, ale na uliciach a vo výrobných halách tovární.

V revolučnej poéme *Divný Janko* sa prelína minulosť s prítomnosťou. Autor sa štylizuje do postavy revolučného štúrovského básnika Janka Kráľa a na pozadí revolučných rokov 1848 - 1849 zobrazil aktuálne spoločenské udalosti.

Poničan napísal aj niekoľko románov a dramatických diel. Román *Stroje sa pohli* patrí medzi prvé slovenské romány napísané metódou socialistického realizmu.

JIŘÍ WOLKER

Bol typickým predstaviteľom českej proletárskej poézie. Jeho snom bolo zmeniť svet. Počas štúdií ochorel na tuberkulózu, liečil sa aj v Tatranskej Polianke, zomrel ako 24-ročný. Na náhrobnom kameni má vlastný epitaf (nápis na náhrobnom kameni):

*Zde leží Jiří Wolker, básník, jenž miloval svět
a pro spravedlnost jeho šel se bit.
Dřív, než mohl srdce k boji vytasit
zemřel mlád dvacetčtyři let.*

Wolker vydal počas svojho krátkeho života len dve zbierky. V zbierke *Host do domu* oživuje neživé predmety, pomocou personifikácie im dáva ľudské vlastnosti. V závere zbierky je báseň *Svatý Kopeček*. Je to pútnické miesto na Hanej, kde sa zišli mladí ľudia a vyslovili odhodlanie zmeniť svet: *"Ať to, v co věříme dnes, též zítra provedem!"*

Druhá zbierka *Ťěžká hodina* vznikla v čase, keď, ako sám autor hovorí, srdce chlapca v ňom už zomrelo, no srdce muža sa ešte nenarodilo. Vyjadril tu svoje poznanie, že za sen o novom živote, zbavenom krívd a bezprávia, treba bojovať. Sú tu väčšie epické útvary - *sociálne balady*, v ktorých nadviazal na Erbena a Bezruča. Majú všetky znaky ľudových balád (pochmúrny, stupňujúci sa dej, tragický koniec), ale na rozdiel od ľudových balád, kde príčinou tragiky je morálny priestupok hrdinu, v sociálnych je to zlá spoločenská situácia. Najznámejšie balady:

- Balada o nenarodenom dieťti
- Balada o snu
- Balada o očiach topičových
- Balada z nemocnice

VÝVIN SLOVENSKEJ DRAMATICKEJ TVORBY DO R. 1918

Prvopočiatky slovenskej drámy siahajú až do obdobia *renesancie* (16. - 17. storočie). V porovnaní s antickou drámou, ktorá prekvitala už niekoľko storočí pred našim letopočtom, nie sú teda jej tradície také bohaté. V tomto období sa na cirkevných školách predvádzali školské hry. Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov renesančnej drámy bol **Pavol Kyrmezer**. Najznámejšie jeho diela sú *Komedie česká o bohatci a Lazarovi* a *Komedie nová o vdově*. V názve síce majú označenie "komédia", ale toto slovo označovalo všeobecne "hru" a v tomto prípade ide o sociálne hry, pre ktoré čerpal autor námety z Biblie.

Dalším obdobím, v ktorom nastáva väčší rozvoj drámy, je obdobie *národného obrodzenia* (koniec 18. a začiatok 19. storočia). Dramatická tvorba odrážala rozklad feudalizmu, rozvoj kapitalistických vzťahov a rozvoj meštianstva. O šírenie divadla na Slovensku sa zaslúžil **Gašpar Fejérpataky Belopotocký**. Založil prvý slovenský ochotnícky súbor (1830, Liptovský Mikuláš). Ako prvú hru uviedli *Kocúrko* od Jána Chalupku.

JÁN CHALUPKA

- najvýznamnejší dramatik obdobia národného obrodzenia (klasicizmu), starší brat Sama Chalupku; ako farár najdlhšie pôsobil v Brezne
- do literatúry uviedol pojem "Kocúrko", ktorým sa označujú ľudia s malomeštiackymi vlastnosťami a názormi

Jeho najznámejšie dielo *Kocúrko* alebo *Len aby sme v hanbe nezostali* je veselohra, v ktorej predstavuje typ malého mesta s tromi hlavnými zložkami spoločnosti:

1. *predstaviteľ feudalizmu* - zeman a cirkevný inšpektor Pán z Chudobíc - tvári sa, že je pán, no nemá nič a je hlúpy; pomocou mladého učiteľa chce pomádačiť Kocúrko
2. *predstaviteľ malomestskej buržoázie* – čižmársky majster Tesnošil a jeho rodina; Tesnošil sa poriadne nevenoval svojmu remeslu, ale robil zo seba pána
3. *predstaviteľ mladej pokrokovej generácie* - učiteľ Sloboda – je odporcom maďarizácie, uvedomelý Slováčok. Pomocou týchto postáv autor podáva obraz zániku feudalizmu a zrodu uvedomelej inteligencie. Pán z Chudobíc a Tesnošil sú obmedzení a namyslení, robia sa vzdelaní používaním maďarských a latinských slov, pričom ani jeden jazyk poriadne neovládajú. Ich protikladom je Sloboda. Po víťazstve vo voľbách odmieta Aničku Tesnošilovú, ktorú mu chceli nanútiť, a berie si dcéru predchádzajúceho učiteľa, uvedomeľú Slovenku. Dielo je výsmechom hlúposti, intrigánstva a malomestského spôsobu života.

Dalšie diela: *Všetko naopak*, *Trinásta hodina*, *Štyri svadby na jednom pohrebe*, *Trasorítka*.

JÁN PALÁRIK

- vydával cirkevný časopis Cyril a Metod, v ktorom kritizoval vysokých cirkevných hodnostárov
- bol najvýznamnejším dramatikom v prechodnom období od romantizmu k realizmu

Využíval hovorový jazyk, aforizmy, príslovia a porekadlá, čím sa jeho veselohry stali blízke širokému okruhu divákov. Jeho zásluhou nastáva rozkvet dramatickej tvorby a ochotníckeho divadla. Jeho hry sú plné humoru a optimizmu. Sú založené na zámene osôb, čo vyvolávalo *situačnú komiku*.

Napísal tri veselohry: *Inkognito*, *Drotár*, *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch*.

Inkognito - nadviazal na kocúrkovskú tematiku Jána Chalupku. Námety čerpal z rodinného života ponemčeného malomeštianstva.

Drotár - oslava predstaviteľa slovenského ľudu v odnáródnenom svete meštianstva; je to príbeh bratov Bubenčíkovcov, z ktorých jeden bol obyčajným drotárom, ale uvedomelým Slovákom a druhý vyštudoval a pomáľarčil si meno.

Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch - idea: spoločenské a národné zmierenie šľachty a ľudu. Grófka Eržika Hrabovská si vymení úlohu so spoločníčkou Milušou a barón Ludovít Kostrovický (Lajoš) so zememeračom Rohonom so zámerom, aby lepšie spoznali svojich nastávajúcich. V množstve humorných a komických situácií autor odhaľuje charaktery. Uvedomelú inteligenciu reprezentuje učiteľ Oriška, jeho dcéra Miluša a Rohon; šľachtu barón Kostrovický a grófka Hrabovská, ľud sluha Števko-Pišťa husár a komorná Capková. Autor poukazuje na rovnoprávnosť Slovákov a Maďarov, ich vzájomný rešpekt a nie nenávisť.

JONÁŠ ZÁBORSKÝ

- básnik, prozaik a dramatik prechodného obdobia od romantizmu k realizmu

Historické drámy: z uhorských dejín čerpal námet pre hry: **Bátoryčka** - o Alžbete Báthoryovej; a **Bitka pri Rozhanovciach**

Drámy zo súčasnosti: písal veselohry a komédie, z ktorých najznámejšia je **Najdúch** - autor v nej vtipne rozpráva dej o nemanželskom dieťati mladého zemanu Kobozyho a zvedenej sedliackej dievčiny. Ona je biedou donútená doniesť dieťa na panský dvor, aby ho tam vychovali. Zeman ju dá zavrieť, aby ju donútil mlčať. Ľud sa o tom dozvie a chce sa pánom pomstiť. V poslednej chvíli zabráni tragédii farár. Dieťa nakoniec zostáva zemanovi.

JOZEF GREGOR - TAJOVSKÝ

- najvýznamnejší predstaviteľ kritickorealistickej drámy

Jeho najznámejšie drámy sú: **Ženský zákon, Statky - zmätky, Nový život, V službe, Matka.**

Statky - zmätky - najlepšia Tajovského dráma. Reaguje v nej na aktuálny problém slovenskej dediny: túžbu po majetkoch (statkoch), ktorá deformuje medziľudské vzťahy. Hlavní hrdinovia sú bezdetní manželia, bohatí gazdovia Palčíkovci. Presvedčia rodičov Ďurka Ľavka a Zuzky Kamenskej, aby sa mladí zobrali a prišli bývať k nim. Palčíkovci nechcú platiť sluhov, preto mladí majú u nich pracovať a po ich smrti získať majetok. Manželstvo sa však rozpadá, pretože Ďuro stále chodí do krčmy a za svojou bývalou láskou Betou, ktorá už nechala dvoch mužov. Zuzka preto odchádza k rodičom, aj keď čaká dieťa. Ďuro si potom privádza Betu. Tá ho nahovára, aby prinútil Palčíkovcov k prepísaniu majetku. Palčík Ďura vyženie a Beta ho opúšťa. Ďuro chce začať odznova so Zuzkou, no tá ho odmieta. Zuzka je nový typ ženy v slovenskej literatúre - nedá sa ponižovať, má svoju hrdosť a aj za cenu toho, že bude musieť vychovávať svoje dieťa sama, nevráti sa k Ďurovi, ktorý ju už sklamal.

Ženský zákon - nastoľuje aktuálne problémy medziľudských vzťahov. V popredí sú dve rodiny: rodina Maleckých a ich syn Miško a Anička Javorová s matkou. Konflikt vyvoláva klebetnica a dohadzovačka Dora Kalinová. Obidve matky chcú presadiť svoj "zákon", aby mladí manželia zostali po sobášu u nich. Maleckého matka nakoniec ustúpi. Autor kritizuje klebety, ktoré môžu spôsobiť veľa zla. Kritizuje aj túžbu dedinského človeka spoločensky postúpiť.

PAVOL ORSZÁGH - HVIEZDOSLAV

- veršovaná dráma **Herodes a Herodias** je tragédia s biblickým námetom

Autor tu kritizuje vládu Herodesa a jeho nezákonnej ženy Herodiady (tyrania, krutosť, nemorálnosť). Ich vyhnanstvo je symbolickým vyjadrením autorovej nádeje, že každé zlo by malo byť raz potrestané.

MODERNÉ PRÚDY V SVETOVEJ LITERATÚRE PO ROKU 1945

Po druhej svetovej vojne vznikli v západnej literatúre *viaceré prúdy a smery*. Kým táto literatúra tvorivo nadväzovala aj na predvojnové umelecké smery a súčasne experimentovala s novými, v literatúre socialistických krajín vládol jediný umelecký smer - *socialistický realizmus* a každý pokus o experimentovanie bol odsúdený.

Súčasný zložitý svet odrážajú spisovatelia rozličným spôsobom. Popri kvalitnej literatúre však dnes vychádza množstvo brakovej literatúry, ktorá vzniká na objednávku - pre komerčné účely. Autori sa zameriavajú na atraktívne prostredie a život filmových hviezd, lekárov, právnikov, mafie a ľudí z vyššej spoločnosti.

AMERICKÁ LITERATÚRA

Amerika nebola priamo zasiahnutá vojnou a stala sa krajinou neobmedzených možností. Jednotlivec je tu však často bezmocný a deprimovaný z toho, že nemôže ovplyvniť chod udalostí.

PRÓZA

JOHN STEINBECK (džon stajnbek)

Zdrojom jeho inšpirácie bola rodná Kalifornia.

O myšiach a ľudoch - román o živote bezdomovcov, ktorí putujú za prácou a snívajú o mieste, ktoré by mohli nazvať domovom. George sa snaží chrániť fyzicky silného, ale slabomyseľného Lennieho pred zlom okolitého sveta. Lennieho záľuba v hladkaní hebkých vecí sa končí tragicky. Nechtiac zlomí väzy žene šefovho syna, ktorá sa ho pokúša zviest'. Priateľ George ho zastrelí, aby ho uchránil pred lynčovaním.

Ovocie hnevu - je román o osudoch troch generácií farmárskej rodiny Joadovcov (džoudovcov) počas hospodárskej krízy. Rodina odchádza za prácou do Kalifornie a ich strastiplná cesta je plná tragiky.

Na východ od raja - román, ktorý vznikol na podklade biblického príbehu o Kainovi a Ábelovi vykresľuje osudy troch generácií rodiny Traskovcov. Je to príbeh skazenej ženy - prostitútky Cathy, jej muža, poctivého dobráka Adama (brat Charles) a ich dvoch synov - dvojčiek Aarona a Cala.

JEROME DAVID SALINGER (džerom dejvid selindžer)

Venoval sa najmä problémom detí a mládeže. Popularitu si získal psychologickým románom *Kto chytá v žite* (1951), no v ďalších rokoch sa utiahol do súkromia a takmer nepublikoval. Príbeh rozpráva sedemnásťročný Holden počas svojho pobytu v sanatóriu. Vyhodili ho zo školy, bojí sa však vrátiť domov a tri dni sa túla predvianočným New Yorkom. Túži po láske a čistých, úprimných vzťahoch medzi ľuďmi, no stretáva sa len s pretvárkou a falošnosťou dospelých. Sníva, že stojí chrbtom k hlbokkej priepasti, ktorá symbolizuje zlý svet dospelých, a čelom k žitnému poľu, kde sa hrajú deti - jeho úlohou je chrániť ich pred pádom do priepasti. Reč Holdena je živá, hovorová, s množstvom slangových výrazov, ktoré sú typické pre mladých Američanov.

JOHN UPDIKE (džon apdejck)

Popularitu mu priniesla séria románov o Králikovi. Z uznávaného basketbalistu sa stáva po skončení kariéry priemerný človek, ktorý nevie riešiť svoje rodinné starosti. Sú to romány: ***Králik, bež; Návrat Králika; Králik je bohatý a Králik na odpočinku.***

V románe ***Dvojice*** zobrazil amorálny život vyšších spoločenských vrstiev.

NORMAN MAILER (normen mejler)

Ako 20-ročný bojoval v 2. svetovej vojne v Tichomorí a na vlastnej koži skúsil letecké nálety a boj v džungli. Po vojne napísal román ***Nahí a mŕtvi***, dej ktorého sa odohráva tesne pred koncom vojny na jednom tichomorskom ostrove. Autor zobrazuje ľudí v hraničnej situácii, keď sa cítia bezmocní, ale dokážu si zachovať ľudskú dôstojnosť.

V románe ***Katova pieseň*** zobrazil osudy dvojnásobného vraha.

JOSEPH HELLER (džouzef heler)

Populárnym sa stal protivojnovým románom ***Hlava XXII***. Dej sa odohráva na americkej leteckej základni v Taliansku počas 2. svetovej vojny. Najväčším nepriateľom americkej letky sa stane zákon Hlava XXII, ktorá určuje povinnosti vojaka. Jej formulácie sú také logické, strohé a precízne, že im nie je možné porozumieť. Jej obsah sa dá podľa vôle veliteľov rôzne vysvetľovať, ale nikdy nie v prospech vojakov. Ústrednou postavou je kapitán Yossarian (josarien), ktorý nechce zomrieť nezmyselnou smrťou a keď sa počet povinných náletov zvyšuje, dezertuje do Švédska. Po vyše 30 rokoch napísal Heller voľné pokračovanie s názvom ***Záverečná***. Autor v oboch románoch využíva humor, satiru a iróniu a v tomto duchu sú napísané aj romány ***Niečo sa stalo*** a ***Gold nad zlato***.

POÉZIA - BEAT GENERATION

Americkú poéziu po 2. svetovej vojne predstavuje najmä skupina, ktorú kritici nazvali *beat generation* (bít dženerejšn). Pre modernú poéziu boli tým, čím boli pre hudbu Beatles. Beatníci písali verše určené na verejné recitovanie a často spolupracovali s džezovými hudobníkmi. Svoje verše prednášali za doprovodu hudby. Hlásali neobmedzenú slobodu jednotlivca. Zobrazovali zúfalstvom a sklamaním naplnenú mladú generáciu a príčinu tohto stavu videli v modernej neľudskej civilizácii. Typickými predstaviteľmi boli: **Allen Ginsberg**, **Robinson Jeffers** (džefers), **Jack Keruac** (džek keruek).

Tvorba tejto generácie súvisí s hnutím mládeže známej ako *hippies*, ktoré vzniklo v polovici 60. rokov v USA. "Deti kvetov" sa snažili mierovou cestou protestovať proti spoločnosti orientovanej na výkonnosť a blahobyť. Odmietali spoločenské pravidlá, pokryteckú morálku, zákony a násilie (vojna vo Vietname), hlásali návrat k prírode, voľný sexuálny život, žili v kolektívnych rodinách, no neskôr sa ich spôsob života orientoval na drogy.

DRÁMA

TENNESSEE WILLIAMS (tenesí viljemz)

Bol analytikom ľudskej psychiky. Medzi jeho najznámejšie hry patria: ***Električka zvaná Túžba*** a ***Mačka na horúcej plechovej streche*** - obe boli sfilmované. V druhej hre zomiera v bohatej južanskej rodine panovačný otec. Už pred jeho smrťou sa jeho najbližší príbuzní snažia intrigami získať čo najväčší podiel z dedičstva. Proti nim stojí Maggie (megi), manželka najmladšieho syna. Hoci ju ostatní podceňujú, pretože pochádza z chudobnej rodiny, je cieľavedomá, vie presadiť svoju vôľu a ide za svojím cieľom, i keď musí medzi príbuznými

tancovať ako mačka na horúcej plechovej streche. Získa si rešpekt a sympatie svokra a lásku manžela (Taylorová, Newman).

ARTHUR MILLER

Je predstaviteľom spoločenského realizmu, zaoberá sa negatívnymi javmi americkej spoločnosti. Úspech získal drámou *Smrť obchodného cestujúceho* - je to príbeh typického Američana, ktorý uznáva len materiálne hodnoty. Keď stratí miesto, uvedomí si, že jeho život bol prázdny a chce s ním skončiť. Uskutoční dokonalú samovraždu, aby zabezpečil rodinu životnou poisťkou.

Scenár filmu *Mustangy* napísal pre svoju manželku Marilyn Monroe. Dráma *Po páde* má autobiografické črty.

FRANCÚZSKA LITERATÚRA - POÉZIA

PAUL ELUARD (pól eluár)

- bol lyrikom lásky

JACQUES PRÉVERT (žak prevér)

Bol populárnym básnikom, textárom piesní, filmovým scenáristom; v básňach využíva vtip, slovné hračky a frazeologizmy; ústredným motívom jeho tvorby bola láska; mnohé jeho básne boli zhudobnené a stali sa populárnymi šansonmi; najznámejšia zbierka: *Slová*

PRÓZA

Francúzska próza čerpá po 2. svetovej vojne z bohatých kultúrnych a literárnych tradícií a súčasne experimentuje a vytvára nové literárne smery. Najznámejšie sú EXISTENCIALIZMUS a NOVÝ ROMÁN.

Počas 2. svetovej vojny celý národ bojoval proti fašizmu a mnoho intelektuálov položilo v tomto boji aj život. Medzi nich patril aj:

ANTOIN DE SAINT - EXUPÉRY /antoán dšen egzuperi/

Pôvodom šľachtic, počas vojny bol vojenským pilotom. V roku 1944 sa nevrátil z prieskumného letu - zahynul nad Stredozemným morom.

V literárnej tvorbe venoval pozornosť životu letcov; novela *Letec*, román *Pošta na juh*, rozprávka pre dospelých *Malý princ* - je to rozprávanie pilota, ktorý havaruje s lietadlom uprostred saharskej púšte, kde sa mu zjaví malý princ. Autor vyzdvihuje priateľstvo, lásku, porozumenie a knihu sám aj ilustroval.

EXISTENCIALIZMUS

Existencialisti zdôrazňujú slobodu jednotlivca a tvrdia, že jeho život, existencia, závisia len od jeho vôle; osobnú slobodu dosahujú tým, že sa nepodriaďujú nikomu a ničomu. Hľadajú odpoveď na otázku zodpovednosti človeka za svoje rozhodnutia a činy.

Človek si svoju existenciu uvedomuje v hraničných životných situáciách, keď o ňu môže prísť - vo chvíli smrti, utrpenia, zápasu. Radi zobrazujú človeka v hraničných situáciách, v blízkosti smrti, keď už nemôže nič hrať a predstierať, keď ide o jeho holú existenciu. Sartre to nazýval zhnusením.

Ako filozofický a umelecký smer sa existencializmus naplno prejavil pred 2. svetovou vojnou a po nej ako reakcia na stratu životnej istoty a zmyslu života.

JEAN PAUL SARTRE (žan pól sartr)

- román *Hnus* - hrdina žije jednotvárnym životom a svoju osamelosť pociťuje ako chorobu. Je zhnusený sám sebou a ľuďmi okolo seba.
- zbierka poviedok *Múr*

ALBERT CAMUS (albér kamu)

- základná tematika: vzbura, odcudzenie, strach zo samoty;
- narodil sa v Alžírsku;
- román *Cudzinec* - základnou myšlienkou je odcudzenie človeka uprostred ľudí
- román *Mor* - dej sa odohráva počas 2. svetovej vojny v alžírskom meste Oran. Mor, ktorý prepukol v meste, je symbolom vojny. Podľa autora mor zasiahol aj vnútorný svet ľudí a je ním klamstvo, pýcha, nenávisť.
- román *Pád* – Nobelova cena

NOVÝ ROMÁN - ANTIROMÁN

Autori odmietali klasickú prózu - dej, kompozíciu, hrdinu. Zdôrazňovali, že nie je dôležité to, čo je napísané, ale ako je to napísané, *nie obsah, ale forma je dôležitá*.

ALAIN ROBBE - GRILLET (alen rob grijé)

- román *Gumy* - je založený na detektívnej zápletke, ktorá zostane nevyriešená

MICHEL BUTOR (mišel butor)

- román *Premena* - je príbehom manželského trojuholníka

DRÁMA

Po druhej svetovej vojne vzbudilo veľkú pozornosť divadlo absurdity (adsurdné divadlo, antidivadlo), ktorého hrdinovia pociťujú svoju existenciu ako absurdnú, nezmyselnú; ich život je poznačený vojnou a hrozbou atómovej bomby. Zmenili sa tradičné vlastnosti drámy: chýba dej, často i zápletka, motivácie postáv, rozuzlenie, hrdinovia nevedia medzi sebou komunikovať, ich monológy sú nelogické. Predstavitelia:

SAMUEL BECKETT (bekit)

Bol Ír píšuci po francúzsky. Dráma *Čakanie na Godota* nemá dejovú líniu, je bez dekorácií. Na opustenej ceste sa stretávajú dvaja tuláci,. Z ich chaotického rozhovoru vyplýva, že čakajú na akéhosi Godota. Počas ich replík prichádza na scénu pán s otrokom na reťazi. Na konci dejstva sa objaví chlapec, ktorý oznamuje, že Godot príde až zajtra. V druhom dejstve opäť postavy opakujú, že čakajú na Godota, ktorý ani v závere hry neprichádza. Divák sa však nedozvie, kto to vlastne je.

EUGENE IONESCO

Bol rumunského pôvodu. Hry: *Plešivá speváčka* a *Stoličky*, v ktorej starí manželia chcú spáchať samovraždu. Pozvú si rečníka a hostí, ktorí však neprídu. Rečník pred prázdnyimi stoličkami vydáva neartikulované zvuky. Autor chcel ukázať, že človek nemá čo povedať iným.

TALIANSKA, NEMECKÁ, RUSKÁ A ANGLICKÁ LITERATÚRA PO ROKU 1945

TALIANSKA LITERATÚRA

Po 2. svetovej vojne sa v literatúre a vo filme sformoval **neorealizmus** (nový realizmus) - zameriava sa na sociálne problémy, hrdinami sa stávajú jednoduchí ľudia z vidieka a periférií veľkomiest; autori využívajú ľudový jazyk. Neorealizmus preslávila hlavne kinematografia (režiséri Rossellini, De Sica, scenárista Zavattini, herci Lorenová, Lollobrigida, Mastroianni). Filmy sa natáčali v autentickom prostredí a často s nehercami. Predstavitelia literatúry:

ALBERTO MORAVIA

Takmer vo všetkých svojich prácach zostal verný rímskemu prostrediu: **Rímske poviedky**, romány **Rimanka** a **Vrchárka**.

Rimanka – príbeh dievčaťa, ktorej jediným majetkom je jej krása. Vyrastá bez šťastného zázemia u ziskuchtivej matky, ktorá je odhodlaná ťažiť z dcériných pôvabov. Adriana najprv pracuje ako modelka maliarovi, neskôr ju sklamanie v láske privádza do náručia iných mužov. V kútiku duše skrýva malý sen: túži po pokojnom šťastí pri rodinnom krbe, po čistej domácnosti bez kriku a biedy. V závere románu pochopí, že najväčšou hodnotou v živote je česť a zmysel života nájde v materstve. K úspechu románu prispelo umiestnenie príbehu do Ríma, sídla pápežskej duchovnej moci, mesta škandálov a ľahko prístupnej erotiky.

Vrchárka - je príbehom obchodníčky Cesiry (čezira), ktorá rozpráva o svojom osude v prvých rokoch vojny. S dcérou odchádza na vidiek, do hôr, kde chce prečkať prechod frontu. Obe sa stanú obeťami násillia vojakov a do Ríma sa vracajú fyzicky i psychicky zlomené, ale s nádejou, že začnú znovu žiť.

NEMECKÁ LITERATÚRA

Nemecká literatúra sa po 2. svetovej vojne vyvíjala v zložitej situácii, navyše s komplexom viny za vojnové hrôzy.

BERTOLD BRECHT

Bol všestranne činným literátom - básnikom, prozaikom, dramatikom. Je zakladateľom tzv. **epického divadla** - príbeh je často prerušovaný výkladom, komentovaním rozprávača a aby odpútal divákov od deja, využíva songy (piesne) a neobvyklú techniku (film, titulky). Najznámejšie hry:

Žobrácka opera - populárna hlavne postavou zabijaka Meckieho Messera a songami

Matka Guráž a jej deti - z obdobia tridsaťročnej vojny

Život Galileiho - príbeh talianskeho astronóma, ktorý pod nátlakom inkvizície odvolá svoje učenie o heliocentrizme

Kaukazský kriedový kruh - príbeh z Kaukazu o spore pravej a nepravej matky o dieťa. Sudca prisúdi dieťa služke, ktorá prejaví viac materinskej lásky.

ANNA SEGHERSOVÁ

Obraz prvých rokov fašizmu v Nemecku a odpor voči nemu priniesla v románe **Siedmy kríž**. Je to príbeh siedmich väzňov, ktorým sa podarilo utiecť z koncentračného tábora. Postupne šiestich chytia a pre výstrahu ich mŕtvoly zavesia na kríže v tábore. Jeden z utečencov sa však vďaka obetavým ľuďom zachráni a jeho kríž zostane prázdny.

RUSKÁ LITERATÚRA

Tragédia 2. svetovej vojny bola taká veľká, že i niekoľko rokov po nej sa spisovatelia vracali k tejto téme. Všimli si však i politické a spoločenské problémy súčasnosti. Mnohí otvorene nesúhlasili s vládnuou politikou, preto museli nútene opustiť svoju vlasť. Mnohí nesmeli verejne publikovať a svoje diela vydávali ako *samizdaty* (z ruského: *sam izdal* – sám vydal).

BORIS PASTERNAK

Svetovú slávu získal románom *Doktor Živago*, ktorý vyšiel v Taliansku. Domáca kritika mu vyčítala protisovietske tendencie a keď mu bola zaň udelená Nobelova cena, bol prinútený odmietnuť ju. Túto cenu prevzal po tridsiatich rokoch Pasternakov syn.

Autor v ňom zobrazil udalosti v Rusku na začiatku nášho storočia. V popredí sú doktor Živago a Larisa, ktorých revolúcia zničila. Osudy Živaga zobrazil autor od jeho detstva až po smrť.

ALEXANDER SOLŽENICYN

Na základe falošného obvinenia bol odsúdený na dlhé roky väzenia v pracovnom tábore na Sibíri (gulag) a vyhnanstva, bol zbavený občianskych práv a prinútený opustiť vlasť. Usadil sa v USA a v roku 1994 sa vrátil do vlasti. Zomrel v lete v roku 2008.

V novele *Jeden deň Ivana Denisoviča* zachytáva všedný deň v pracovnom tábore.

Súostrovie Gulag je svedectvom o vzniku a fungovaní koncentračných táborov, kde fyzicky a duševne likvidovali sovietsi nepohodlných jednotlivcov, celé rodiny i národy. Dielo je mementom (výstrahou) pre všetky národy, aby sa nikdy nedopustili pošliapavania ľudských práv.

Román *Rakovina* situoval do nemocničného prostredia a v románe *Červené koleso* interpretuje dejiny Ruska od roku 1914 po súčasnosť. Červeným kolesom nazýva komunistickú diktatúru, ktorá dlávilá všetko, čo jej stálo v ceste.

BÁSNICI: Jevgenij Jevtušenko

Andrej Voznesenskij

Vladimír Vysockij - básnik, herec, spevák, skladateľ

ANGLICKÁ LITERATÚRA

Mladá generácia autorov, ktorá vstupovala do literatúry po 2. sv. vojne, si uvedomovala bezvýhodiskovosť situácie a prejavil sa u nej hnev a kritika, ktorou útočili na všetko, z čoho mali strach. Dostali meno "*rozhnevaní mladí muži*" - názov vznikol podľa drámy JOHNA OSBORNA *Obzri sa v hneve*, ktorá je výpoveďou o neschopnosti mladej generácie hľadať životnú perspektívu. "Rozhnevaní mladí muži" upustili od skúmania podvedomia a realisticky zobrazili mladú generáciu, ktorá pohŕda všetkým a ničomu neverí.

GEORGE ORWELL - román *Zvieracia farma*; je to paródia na politické udalosti v Rusku; v roku 1948 napísal utopický román *1984*, v ktorom kritizuje pomery v novovzniknutých socialistických krajinách, a preto bol u nás zakázaný.

VÝVIN SLOVENSKEJ POÉZIE PO ROKU 1945

Slovenskú poéziu po roku 1945 môžeme rozdeliť na niekoľko vývinových období, ktoré sú spojené s politickými premenami v našej spoločnosti.

K autorom, ktorí vstúpili do literatúry pred 2. svetovou vojnou, ale ťažisko ich tvorby je až po roku 1945, patria: Ján Kostra, Pavol Horov a Andrej Plávka. V ich tvorbe dominuje **téma vojny** a tzv. **návratová poézia**. Ich návraty do čias detstva a do rodného kraja znamenali v čase vojny hľadanie istôt a po nej boli príležitosťou na porovnávanie medzi starým a novým. Ich tvorba bola v 50. rokoch poznačená schematizmom.

JÁN KOSTRA

V jeho prvej básnickej zbierke *Hniezda* stojí v popredí téma bezstarostného detstva, domova a ženy (hniezdo - symbol domova). Podobné motívy nachádzame aj v ďalšej zbierke *Moja rodná*, ale do popredia sa viac dostáva vyznanie k "vernej rodnej hrude kamenistej". Domov sa stáva u autorov jeho generácie ostrovom istoty v období ohrozenia ľudstva fašizmom a vojnou. Ide o typ tzv. *návratovej poézie*.

V období vojny citlivo prežíva tragiku doby a píše protivojnové verše, ktoré vyšli v zbierkach: *Ozubený čas*, *Puknutá váza*, i básnickú skladbu, v ktorej oslavuje ženy - *Ave Eva*.

V 50. rokoch i on podľahol schematizmu a touto krízou v jeho tvorbe je poznačených niekoľko jeho zbierok.

V zbierke *Javorový list* vyjadril svoj postoj k súčasnosti. Vo viacerých básňach konfrontuje minulosť s prítomnosťou, napr. *Na návšteve po dlhých rokoch* a *Môj rodný dom* - je to spomienka na príbeh z detstva, keď návštevník kaštieľa, maliar, namaloval portrét jeho otca pri práci. Po vojne sa z kaštieľa stala škola, v ktorej sa učili "deti bírešov" a krivda bola zmytá. Báseň začína veršami:

*Môj rodný dom bol starým šindľom krytý,
stál v tóni belostného kaštieľa -
na streche mach a z machu briezky rástli,
zasiate vetrom z parku grófskeho.
Plot zo železa delil dom a kaštieľ.*

Na motívy návštevy autora v Jasnej Poľane pri Moskve, miesta, kde žil a bol pochovaný Tolstoj, vznikla báseň *Javorový list z Jasnej Poľany*.

Dielo Jána Kostru uzatvárajú dve zbierky: *Každý deň* a *Len raz*. V prvej z nich vyjadril svoje humánne poslanstvo - hovorí o medziludských vzťahoch, o súčasnom človeku, o potrebe porozumenia medzi ľuďmi - napr. v rovnomennej básni *Každý deň*:

*Človeka stretnúť každodenne.
Lebo ak sa ti stratí,
ak len pulz počuješ
jak echo krokov v pustom nádvorí,
deň stratený je.
Človeka stretnúť,
ktorého srdce v tebe bije.
Ak toho stratíš,
na púšť sa zmenia ulice zaľudnené.
Každý deň stretnúť človeka.
Človeka stretnúť každodenne.*

PAVOL HOROV

(vlastným menom Horovčák)

Narodil sa na Zemplíne - v Bánovciach nad Ondavou. Študoval na gymnáziu v Michalovciach, rok na učiteľskej akadémii v Bratislave a ako učiteľ pôsobil na ZŠ v Čani pri Košiciach a na gymnáziu v Michalovciach. Pôsobil aj ako riaditeľ rozhlasu v Košiciach; neskôr žil v Bratislave a venoval sa iba literárnej práci.

Keďže Horov otca nepoznal (zahynul ako vojak počas 1. svetovej vojny), bol citovo silne viazaný na svoju matku, ktorá spolu s jeho rodným krajom a vojnou tvorí základné motívy jeho básnickej tvorby.

V názve zbierky *Nioba matka naša* je naznačený antický motív matky z gréckej mytológie, ktorá skamenela od žiaľu nad svojimi mŕtvymi deťmi. Básne sú ladené smutne, tragicky.

V období vojny vydal zbierku *Návraty*. Vyznáva sa tu zo svojej lásky k rodnému Zemplínu. Po roku 1945, ako sám básnik hovorí "päť minút po vojne" vydal zbierku *Defilé*. V nej sa vrátil k téme vojny a k ľudskému utrpeniu, ktoré priniesla. V časti *Panta rei* (všetko plynie) nachádzame obraz vojny a zničenej krajiny.

I on podľahol schematizmu v 50. rokoch. V básnickej skladbe *Vysoké letné nebe* sa opäť vracia do svojho rodného kraja a porovnáva staré s novým. Nachádzame tu aj úvahy o tom, čím je domov pre každého z nás.

Poslednou jeho zbierkou je *Ponorná rieka*. Napísal ju po prekonaní ťažkej choroby, a tým sa zmenil aj jeho pohľad na svet. Hodnotí svoj doterajší život i tvorbu.

Posmrtné boli vydané ešte tri zbierky básní z jeho pozostalosti.

ANDREJ PLÁVKA

Pochádzal z Liptova; aktívne sa zúčastnil SNP

Po dvoch zbierkach, v ktorých využil podnety z domácej i európskej poézie, vydal zbierku *Tri prúty Liptova*, ktorú po čase rozšíril časťou *Po rokoch* a vydal pod novým názvom *Liptovská pišš'ala*. Je to oslava jeho rodného kraja a ľudí zrastených s ním na celý život, najmä ľudí najbližších, otca a matky.

Dôležitým inšpiračným zdrojom Plávkovej tvorby sa stalo SNP. Prejavilo sa to v zbierke *Ohne na horách*. V básni *Na troskách* uvažuje nad tým, do akej miery sa ľudstvo poučilo z vojny a akú má perspektívu:

*Podaj mi ruku človek
chcem cítiť tvoje teplo
a teraz sa mi priznaj
stavať chceš raj či peklo.*

K tejto téme patrí aj lyrickoepická skladba *Tri vody*. Autor tu zobrazuje hrdinu vrchára a povstalecké udalosti, s ktorými je zviazaný.

Plávka písal okrem poézie i prózu a dvojväzkovú memoárovú (spomienkovú) prózu *Smädný milenec* a *Plná čaša*.

Po 2. svetovej vojne vstúpila do literatúry **MLADÁ GENERÁCIA**, ktorú reprezentovali hlavne Vojtech Mihálik, Miroslav Válek a Milan Rúfus.

VOJTECH MIHÁLIK

Svojou prvou zbierkou *Anjeli* sa zaradil k mladšej vlne katolíckej moderny. Motív anjelov sa vyskytuje často aj v jeho neskoršej tvorbe.

V 50. rokoch prijal metódu socialistického realizmu - o tom svedčí i jeho zbierka sociálnych básní *Plebejská košeľa*.

V zbierke *Vzbúrený Jób* sa vyznáva zo svojho materialistického svetonázoru a postojú k životu (v Biblii je Jób večne trpiacou bytosťou). Nad motívom pokory v závere dominuje motív vzbury. Bohu adresuje posledné slová: "Som Ľudstvo: ustúp!"

V zbierke *Třípky* zobrazil smutný osud žien - vdov, opustených, starých, bezdetných, márne snívajúcich o láske a porozumení.

Mihálik bol aj vynikajúcim prekladateľom z antickej gréckej a rímskej literatúry.

MIROSLAV VÁLEK

Vo svojej tvorbe sa zameril na pocity moderného mestského človeka na konci 20. storočia. Bol aj politicky činný a niekoľko rokov pracoval ako minister kultúry.

Jeho prvou zbierkou sú *Dotyky*. V centre jeho pozornosti je tu človek so svojimi vnútornými, intímnymi problémami, sklamaniami a smútkami, človek akoby izolovaný od zlého sveta, pred ktorým sa uzatvára do seba.

V ďalšej zbierke *Prít'azlivosť* sa už človek stáva súčasťou kolektívu. Istotu hľadá v domovine (báseň Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať).

V zbierke *Nepokoj* vyjadril svoje znepokojenie nad zistením, že človek je nielen tvor trpiaci, ale i sám iným spôsobuje utrpenie.

V básnickej skladbe *Slovo* sa jednoznačne hlási k ideológii totalitnej vládnucej komunistickej strany. Po motivickej stránke je to skladba rôznorodá, pestrá.

V zbierke *Z vody* sa vrátil k ľúbostnej lyrike.

MILAN RÚFUS

Rúfusova tvorba má na rozdiel od Váleka korene na vidieku. V centre jeho záujmu je obyčajný, prostý ľudový človek a sociálne problémy. Rúfus ako jediný básnik vnášal do ovzdušia lacného optimizmu po r.1948 pochybnosti o správnosti nastúpenej cesty. Skončená vojna v ňom nevyvolávala pocit radosti z víťazstva, ale bolesť z utrpenia, ktoré muselo ľudstvo podstúpiť.

Jeho prvá zbierka *Až dozrieme* je tematicky pestrá: rodičia, vojna, ľudstvo, ... Už táto prvá zbierka naznačila, že obsahom jeho básní budú obavy z mravnej nezrelosti ľudstva, z nepripravenosti človeka nezneužiť svoju moc a uniesť zodpovednosť za budúcnosť ľudstva.

Zbierka *Zvony* prináša typické rúfusovské témy: zobrazuje prostého človeka zápasiaceho s každodenným osudom; zdôrazňuje význam detstva, spätosť človeka s prírodou, hovorí o ľudskej bolesti vyplývajúcej zo straty blízkeho človeka.

Podobné motívy nájdeme aj v zbierke *Stôl chudobných*.

Významná je jeho tvorba pre deti: *Kniha rozprávok*, *Mechúrik Koščúrik*; verše: *Modlitbičky*, *Lupienky*, *Pamätniček* - s kresbami jeho dcéry a iné.

Rúfus je najčítanejším slovenským básnikom a niekoľkokrát bol navrhovaný na Nobelovu cenu za literatúru. Zomrel krátko po dovŕšení veku 80 rokov v januári 2009.

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ POÉZIA

V 60. a 70. rokoch vystúpila na verejnosť generácia básnikov, ktorá protestovala proti socialistickorealistickej schematickej poézii. Patria tu autori: Ľubomír Feldek, Ján Stacho, Jozef Mihalkovič, Ján Šimonovič, Ján Ondruš, Ján Buzássy, Štefan Strážay, Štefan Moravčík, Daniel Hevier...

ĽUBOMÍR FELDEK

Je jednou z najvýraznejších osobností súčasnej slovenskej literatúry. Okrem poézie píše i prózu, divadelné hry, filmové scenáre (*Perinbaba*) a prekladá. V súčasnosti žije v Prahe.

Jediný slaný domov – básnická zbierka; prvé skutočne moderné dielo slovenskej poézie v období socializmu

Kriedový kruh - hlavným motívom je láska, najmä manželská, a harmonický partnerský vzťah

Dvaja okolo stola – bás.zbierka

Modrá kniha rozprávok, Zelená kniha rozprávok – knihy pre deti (sám má päť)

POPPOÉZIA

Pre vývin estetického cítenia mládeže je dôležitá populárna hudba. Najkvalitnejšie piesňové texty sa približujú umeleckej úrovni poézie. Dá sa teda hovoriť o *spievanej poézii* – *poppoézii*. K významným súčasným textárom patria:

Daniel Hevier

Daniel Mikletič – Banket, Vidiek

Jozef Urban – Voda, čo ma drží nad vodou

Ján Štrasser – Kociánová, Lipa

Martin Sarvaš – Tublatanka, Hex

Kamil Peteraj – Prúdy, Žbirka, Gombitová

Milan Lasica – Lipa, Hegerová

Boris Filan – Prúdy, Elán (Nie sme zlí, Stučková, Tanečnice z Lúčnice, Zaľúbil sa chlapec...); okrem toho vydaáva knihy cestopisov (Tam-tamy)

Miroslav Žbirka a Ivan Tásler píšú texty k vlastným piesňam

OBRAZ SLOVENSKEJ DEDINY V TVORBE F. HEČKU, V. MINÁČA, J. JONÁŠA A P. JAROŠA

Po 2. svetovej vojne boli základom našej prózy z dedinského prostredia najmä diela autorov lyrizovanej prózy z medzivojnového obdobia. Hoci v centre ich pozornosti stál dedinský človek, problémy, ktoré stvárnili, boli príliš individuálne, odtrhnuté od reálneho života, mýtické, rozprávkové. Literatúra socialistického realizmu, ktorá vznikla po roku 1948, uplatňovala už realistické postupy, ale prístup k téme bol príliš povrchný, schématický. Romány a poviedky z tohto obdobia majú skôr agitačnú funkciu.

Život ľudí na dedine na začiatku 50. rokov bol silne poznačený úsilím vtedajšieho systému skolektivizovať a združstevniť dedinu. Najprv ľudí len presviedčali, potom používali násilie. Mnoho gazdov a sedliakov, ktorí vlastnili polia a dobytok po celé desaťročia, nedôverovali novým metódam hospodárenia, ktoré sa zavádzali. Ťažko sa vzdávali majetkov, ktoré sa dedili z pokolenia na pokolenie a pre ktoré sa ľudia sobášili, nenávideli a súdili. Mnohí spisovatelia sa snažili toto búrlivé obdobie zachytiť vo svojej literárnej tvorbe.

FRANTIŠEK HEČKO

Aj keď začal písať poéziu, svoj rozprávačský talent lepšie uplatnil v próze. Napísal tri romány: Červené víno, Drevená dedina a Svätá tma.

Červené víno - je to generačný román napísaný metódou kritického realizmu. Dej sa odohráva na západnom Slovensku vo vinohradníckej oblasti v prvých troch desaťročiach 20. storočia. Ide o dielo pomerne silno poznačené autobiografickými prvkami. Ústrednými postavami sú príslušníci troch generácií rodiny *Habdžovcov*. Mladí Habdžovci, Urban a Kristína (Hečkovi rodičia), opúšťajú starootcovský dom, pretože starý Habdža, zámožný a hrdý gazda, nechce prijať chudobnú nevestu. Sťahujú sa do Vlčindolu, prenajímajú si kus vinohradu a do úmoru pracujú. Nakoniec však prichádzajú o všetko, dlžoby pohltia majetok, ktorý sa rozpredá na dražbe. Ich syn Marek študuje na poľnohospodárskej škole a stáva sa správcom na veľkostatku. Tu sa postaví na stranu robotníkov a je z práce prepustený. Marek je autobiografická postava.

Na pozadí spoločenských udalostí sleduje autor i osobné tragédie ďalších postáv (babenka, Bolebruch, ...).

Drevená dedina - je typickým budovateľským románom napísaným metódou socialistického realizmu s vývinovou postavou. Autor v ňom zachytáva kolektivizáciu oravskej dediny Stodolište. Jej názov je symbolický, pretože podľa autora tu boli drevené nielen domy, ale aj myslenie ľudí.

Svätá tma - v tomto románe autor kritizoval pomery v Slovenskej republike (1939 - 1945).

VLADIMÍR MINÁČ

Po prvých románoch, v ktorých zobrazil svoje skúsenosti a poznanie z vojny a najmä z SNP, vyšla jeho kniha poviedok **Na rozhraní**. Sú to poviedky o slovenskej dedine 50. rokov, o sedliakoch a ich vnútorných konfliktoch v ťažkých chvíľach rozhodovania medzi tradičnými a novými formami hospodárenia. Ide tu o rozhranie medzi starým a novým spôsobom myslenia a konania.

V poviedke *Skaliny* je hlavnou postavou bohatý gazda Jano Kompan. Jediným zmyslom jeho života je majetok, pôda a robota na nej. Pre majetok si nevšima iných ľudí, ani svojich najbližších. Pomaly ničí seba, svoju ženu i dcéru Ulku. Kruto zaplatí za poznanie, že všetko bolo zbytočné. Počas cesty domov z nemocnice mu Ulka zomiera v náručí a on si zbytočne navráva, že nemá na tom vinu. Uvedomí si, že "zem nie je všetko, človek je prednejší ..."

V poviedke *Na rozhraní* sa búri syn proti otcovi, ktorý nechce pripustiť, že časy sa zmenili a je treba hospodáriť po novom. V závere si však starý gazda Šindliar s prekvapením pripúšťa myšlienku, čo by sa stalo, keby naozaj vstúpil do družstva.

JÁN JONÁŠ

Hlavný zdroj svojej literárnej práce našiel na dedine. V románe *V znamení panny* hovorí o bývalých sluhoch, ktorí pri parcelácii dostali kus pôdy a snívali o tom, že sa stanú pánmi. Kolektivizácia im však skrížila plány. Autor kladie dôraz na psychiku človeka, ktorý ťažko zvláda túto situáciu.

Témou združstevňovania sa zaoberá aj v románe *Jedenáste prikázanie*. Dej je situovaný na západné Slovensko do dediny Drienkovce a odohráva sa od konca 2. svetovej vojny do polovice 50. rokov. Jedenástym prikázanim roľníka bolo: "zemi slúžiť budeš" - a v duchu toho sa ľudia ťažko lúčili s majetkom a pôdou, ktorú nadobúdali celé generácie pred nimi. V centre stojí rodina zámožného gazdu Adamicu, hlavne jeho nevesta, ktorá veľmi mladá ovdovela a prevzala gazdovanie po mužovi, a paholok Šimon, z ktorého sa stáva aktivista za kolektivizáciu.

PETER JAROŠ

Tvorba tohto autora predstavuje návrat k dedinskej tematike v 70. rokoch. Úspešný je jeho sociálny generačný román *Tisícročná včela*. Dej sa odohráva od konca 19. storočia po koniec 1. svetovej vojny. Rozvíja v ňom príbeh a osudy troch generácií Pichandovcov, roľníkov a sezónnych murárov z liptovskej dediny Hybe (autorovo rodisko). Reálny dej sa tu strieda s fantáziou, vážnosť s humorom a satirou. Jaroš vychádza z presvedčenia, že Slovákov zachránila vždy ich pracovitosť, porovnateľná so včelami. Román bol úspešne sfilmovaný v réžii Juraja Jakubiska.

Voľným pokračovaním tohto románu je *Nemé ucho, hluché oko*. Dej je viac sústredený na politické otázky, ktoré súviseli so vznikom ČSR. Autor sprostredkuje aj nové skúsenosti, ktoré hrdinovia z Liptova získali v USA (návrat "Amerikánov" na Slovensko).

Peter Jaroš

František Hečko

Vladimír Mináč

TÉMA VOJNY A SNP V SLOVENSKEJ A ČESKEJ PRÓZE PO ROKU 1945

Slovenská literatúra reagovala na SNP (29. august 1944) a skončenie 2. svetovej vojny dost' pohotovo. Je zaujímavé, že umelecká próza priniesla objektívnejší pohľad na udalosti SNP než odborná historická literatúra, ktorá sa musela politicky viac prispôbiť dobe. V Povstaní vyjadril slovenský národ svoj protifašistický postoj a vďaka tomu sa po vojne ocitol na strane víťazných mocností.

VLADIMÍR MINÁČ

V románe *Smrť chodí po horách* zobrazil boj partizánskej skupiny po ústupe do hôr, zverstvára fašistov a utrpenie zajatcov v koncentračných táboroch v Nemecku. V centre prvej dejovej línie je Ján Lotár, partizán, v centre druhej jeho brat Peter, ktorého Nemci chytia a väznia v Maut-hausene. Voľným pokračovaním tohto románu je román *Včera a zajtra*, dej ktorého sa odohráva už v mierových podmienkach.

Vyvrcholením Mináčovej tvorby o vojne je trilógia *Generácia*, v ktorej zobrazil osudy vlastnej generácie v rozpätí štyroch vojnových rokov. Prvá časť *Dlhý čas čakania* je obrazom života v Slovenskom štáte po roku 1939 - fašizmus, obmedzovanie ľudských slobôd, formovanie protifašistického odboja. Už tu autor oboznamuje čitateľa s množstvom postáv. Hlavná postava, študent *Marek Uhrín*, nechce mať nič spoločné s fašizmom, uzatvára sa do seba. Sú tu aj postavy, ktoré sú rozličným spôsobom spojené s fašizmom (architekt Ferkodič) a postavy, ktoré otvorene bojujú proti nemu (Janko Krap). Druhá časť *Živí a mŕtvi* sa odohráva po vypuknutí SNP. Tu sa rozvíjajú charaktery postáv. Marek, hoci váhavý a neistý, sa ukáže ako mravne vyspelý a čestný človek, ktorý si uvedomí, kde je jeho miesto a aktívne sa zúčastní SNP. Kladnými postavami sú partizánsky veliteľ Janko Krap, komisár Bende a kapitán Labuda, zápornými gardisti, ktorí páchajú zverstvára na civilnom obyvateľstve (Hanka Krapová). Tretia časť trilógie *Zvony zvonja na deň* zaberá obdobie od skončenia vojny po február 1948. Autor sleduje osudy postáv, z ktorých sa niektorí uplatnili v živote, iní zatrpkli.

Mináč napísal aj filmový scenár k povstaleckému filmu *Kapitán Dabač*.

ALFONZ BEDNÁR

Vo svojom prvom románe *Sklený vrch* sa pokúsil podať iný pohľad na udalosti 2. svetovej vojny. Román má formu denníka, ktorý si píše Ema Klaasová. Prelína sa v ňom prítomnosť s dávnou i nedávnou minulosťou. Ema tu hodnotí svoj vzťah k trom mužom - partizánovi Milanovi Kališovi, s ktorým sa zoznámila v Tatrách ešte pred vojnou; k Zolovi Ballovi, svojmu bývalému snúbencovi, s ktorým sa rozišla, lebo ju potreboval len na reprezentáciu a využíval ju, a k Jožovi Solanovi, s ktorým žije a pracuje na stavbe priehrady. V románe hrá dôležitú úlohu Tichá dolina so Skleným vrchom. V nej prežila svoju lásku s Milanom, ktorého neskôr fašisti popravili, a tu sa nachádza jeho hrob. Práve on ju naučil, aby nebola sebecká a aby zo svojho života urobila most, po ktorom prejdú ľudia k lepšej budúcnosti. Mala tam ísť aj so Zolom a znova sa ta chystá s manželom. Táto cesta sa už neuskutočnila, pretože Ema nešťastnou náhodou zomiera. Manžel po jej smrti nachádza denník a cez jej spomienky spoznáva, aká v skutočnosti bola.

V zbierke noviel *Hodiny a minúty* opäť nájdeme tému vojny. Autora zaujíma, ako človek reaguje v hraničných situáciách. Strieda sa tu minulosť s prítomnosťou, ktoré spájajú vnútorné monológy postáv. V novele *Kolíška* porovnáva súčasnosť s udalosťou, ktorá sa odohrala počas SNP. Podnetom na túto konfrontáciu je rozhlasová správa o súdnom pojednávaní s ne-spravodlivo obvineným bývalým partizánom.

RUDOLF JAŠÍK

Počas piatich rokov vydal päť kníh. Pochádzal z Kysúc, odkiaľ čerpal námety pre knihy: *Na brehu priezračnej rieky*, *Čierne a biele kruhy* a *Povešť o bielych kameňoch* - tu nájdeme prvky lyrizovanej prózy. Jašík uzatvára jej tradície v slovenskej literatúre.

Pomery v malom slovenskom meste v prvých rokoch Slovenského štátu zobrazil v románe *Námestie svätej Alžbety*. V meste "pod viničným vrchom" (Nitra) na chudobnom predmestí oživa príbeh lásky medzi židovským dievčaťom Evou a 18-ročným Igorom. Igor chce Evu zachrániť pred odvečením do koncentračného tábora, chce ju dať pokrstiť, ale nezoženie načas peniaze. Evu nakoniec pri odvážnom prejave ľudskosti zastrelí esesák.

Zaujímavé sú ďalšie postavy románu: Maxi - spoločník Evinho otca, Žltý Dodo - udavač, holič Flórik - karierista, gardista, Evin otec Samko - zo strachu pred zavlečením otrávi seba, ženu i syna, obuvník Maguš - aktívny odporca fašizmu.

V prvej časti zamýšľanej trilógie *Mŕtvi nespievajú* sleduje osudy slovenskej jednotky, ktorá bojuje na východnom fronte v Rusku. Poručík Kľako je spočiatku ľahostajný, plní príkazy Nemcov, no postupne ich začína nenávidieť a získa si dôveru prostých vojakov. Román vrcholí vo chvíli, keď celá jednotka s ním na čele prebehne na ruskú stranu. Autor venuje pozornosť aj udalostiam v zázemí na Slovensku.

LADISLAV ŤAŽKÝ

Bol jedným z tých autorov, ktorí sa po roku 1970 nesmeli literárne ani občiansky aktivizovať.

Vojnové udalosti spracoval v niekoľkých dielach. Román *Amenmária* s podtitulom *Samí dobrí vojaci* je autobiografickým dielom o slovenských vojakoch na východnom fronte v 2. sv. vojne. Autor stvárňuje rozklad slovenskej armády, ktorej vojaci odmietajú bojovať po boku Nemcov. Hlavným hrdinom je Matúš Zraz - naivný a úprimný mladý muž, ktorý dospieva v dobe plnej príkazov a zákazov, ktoré prináša nezmyselná vojnová mašinéria.

Voľným pokračovaním je román *Evanjelium čatára Matúša*. Autor v ňom sleduje ďalšie osudy slovenských vojakov, ktorých Nemci po vypuknutí SNP odzbrojili a odsunuli do zajateckých táborov. Matúš so skupinkou zajatcov utečie a po strastiplnej ceste sa dostane domov.

Po dlhšom časovom odstupe núteného "mlčania" napísal román *Márie a Magdalény* - je to cesta Matúša Zraza do rodného kraja za rodičmi, súrodencami a známymi.

V novele *Dunajské hroby* vykreslil tragické osudy štyroch priateľov, ktorí sa chcú dostať domov cez zamrznutý Dunaj. Ťažký zobrazil správanie sa človeka v hraničných situáciách, v stavoch úzkosti a strachu o život.

LADISLAV MŇAČKO

Spisovateľ a reportér; prežil pohnutý život - bol v koncentračnom tábore, po roku 1968 žil v emigrácii (Izrael, Rakúsko), po novembri 1989 sa vrátil a zomrel v Bratislave.

Do obdobia SNP sa vrátil v románe *Smrť sa volá Engelchen*. Rozprávač, hrdina príbehu, spomína na nemocničnom lôžku, kde sa lieči po zranení, na svoje pôsobenie v partizánskej skupine a na násilný zánik obce Ploština. Ústredným motívom románu je motív viny. Partizáni sa rozhodnú opustiť Ploštinu, ktorej obyvatelia im celé týždne poskytovali stravu a domov. Po ich odchode ju obsadia Nemci a upália zaživa 27 chlapov. Partizáni, uvedomujúc si, že spôsobili túto tragédiu, cítia svoju nepriamu zodpovednosť. Popri hlavnom hrdinovi venuje autor najviac pozornosti Marte, ktorá pôsobí medzi nemeckými dôstojníkmi ako "dáma na večer a noc", aby získavala cenné informácie pre partizánov. Vojna jej berie všetko, i úctu samej k sebe. Je to postava, ktorú možno zaradiť medzi najtragickejšie v svetovej literatúre.

Ostrú kritiku politických pomerov v ČSSR podal v románoch: *Ako chutí moc*, *Siedma noc* (o udalostiach roku 1968) a *Súdrh Múnchhausen*.

DOMINIK TATARKA

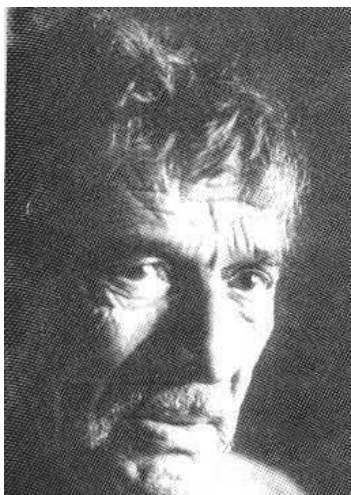
Ďalší z autorov, ktorí sa po roku 1968 museli odmlčať.

V románe *Prvý a druhý úder* zachytáva posledný rok vojny, partizánske boje, ústup Nemcov a oslobodenie. Príbeh sa sústreďuje na záchranu mostov cez Váh, ktoré chceli Nemci pri ústupe vyhodiť do vzduchu.

V románe *Farská republika* kritizuje spoločenské a politické pomery v Slovenskom štáte (1939 - 1945).

JAN OTČENÁŠEK

Významný predstaviteľ českej prózy po roku 1945. K novele *Romeo, Julie a tma* čerpal námet z obdobia protektorátu. Vytvoril novodobé postavy shakespearovskej tragédie, ktorých láska sa končí tragicky nie pre nepriateľstvo rodín, ale pre temné, kruté ovzdušie fašistickej okupácie. Hlavnými hrdinami sú študent Pavel a židovské dievča Ester, ktoré Nemci na úteku zastrelia. Ich osud je podobný Igorovi a Eve v Jašíkovom románe *Námestie sv. Alžbety*.

Dominik Tatarka

Rudolf Jašík

Alfonz Bednár

Ladislav Ťažký

Ladislav Mňačko

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ PRÓZA

Podobne ako do poézie, aj do prózy vstupuje v 60. a 70. rokoch mladá generácia, ktorá odmieta písať podľa schémy; autori využívajú postupy modernej prózy a experimentujú. Na rozdiel od staršej a strednej generácie, ktorá sa zamerala na 2. svetovú vojnu, Povstanie, budovanie socializmu kolektívizáciu..., sa tvorba mladšej generácie mení aj tematicky – zaujíma ich hlavne jednotlivec, jeho súkromie, psychika, ale i témy všedného dňa.

Predstavitelia: Andrej Chudoba, Hana Ponická, Hana Zelinová (Alžbetin dvor), Jaroslava Blažková, Milan Ferko – písal hlavne historické romány, Anton Hykisch, Vincent Šikula, Ján Johanides, Rudolf Sloboda, Ladislav Ballek, Peter Jaroš, Ján Lenčo, Pavel Vilikovský, Dušan Dušek, Dušan Mitana, Vojtech Zamarovský – písal literatúru faktu (Za siedmimi divmi sveta, Objavenie Tróje, Dejiny písané Rímom, Grécky zázrak, Ich veličenstvá pyramídy, Bohovia a hrdinovia antických báj...)

VINCENT ŠIKULA

Pochádzal z mnohohodetnej rodiny (12 detí) a vyštudoval na konzervatóriu hru na lesnom rohu. Z jeho prozaickej tvorby sú známe:

Na koncertoch sa netlieska – zbierka poviedok, v ktorej opisuje svoje zážitky z vojenčiny

Možno si postavím bungalov – po návrate do rodnej dediny

S Rozarkou – psychologická novela; o mentálne zaostalom dievčati a jej bratovi

Prázdniny so strýcom Rafaelom – kniha pre deti

Majstri, Muškát, Vilma – románová trilógia z obdobia počas 2.svetovej vojny, SNP a po skončení vojny; hlavnými hrdinami sú tesársky majster Guldán a jeho traja dospelí synovia a nevesta

RUDOLF SLOBODA

Celý život prežil v Devínskej Novej Vsi; základným znakom jeho próz je autobiografickosť; romány: *Narcis, Hudba, Rozum* – je to súhrn jeho názorov a pocitov na rodinu, súkromie, morálku, literárnu tvorbu, súčasný svet...

Divadelná hra *Armagedon na Grbe* – bola uvedená až po jeho dobrovoľnom odchode zo života

PETER JAROŠ

Pochádza z Hybe; píše romány, novely (Popoludnie na terase, Urob mi more), filmové scenáre; v dielach s dedinskou tematikou využíva i prvky *magického realizmu*, pre ktorý sú typické neskutočné javy, sny a predstavy;

Tisícročná včela – rozsiahla sága troch generácií rodiny Pichandovcov (napísal aj filmový scenár, režíroval Jakubisko); je to oslava ľudskej práce, ktorá je podľa autora jednou z najväčších hodnôt života. Práve pracovitosť, vytrvalosť a životaschopnosť, vlastnosti typické pre včely, pomohli prežiť Slovákom tisícročie plné krívd a utrpenia.

Nemé ucho, hluché oko – voľné pokračovanie Tisícročnej včely

Pacho, hybský zbojník – novela o ľudovom hrdinovi-zbojníkovi, ktorá bola úspešne sfilmovaná v hlavnej úlohe s Jozefom Krónerom

LADISLAV BALLEK

Detstvo prežil v rodine colníka v Šahách, ku ktorým sa viažu jeho najúspešnejšie diela:

Južná pošta – zbierka autobiografických noviel; dej sa odohráva v pohraničnom meste Palánk (Šahy) v rodine colníka

Pomocník – román s podtitulom Kniha o Palánku je o osude rodiny mäsiara Riečana a jeho pomocníka Volenta Lančariča

Agáty – román s podtitulom Druhá kniha o Palánku je voľným pokračovaním Pomocníka; "hlavnou postavou" je samotné mesto Palánk

Vincent Šikula

Rudolf Sloboda

Ladislav Ballek

VÝVIN SLOVENSKEJ DRAMATICKEJ TVORBY OD ROKU 1918 PO SÚČASNOSŤ

SLOVENSKÁ DRÁMA V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ (1918 – 1945)

Po vzniku prvej ČSR v roku 1918 vznikli priaznivejšie podmienky aj pre rozvoj slovenského dramatického umenia. Významným činom bolo založenie profesionálneho divadla *Slovenského národného divadla* v Bratislave (1919 - *spevohra*, 1920 - *činohra*), ku ktorému pribudlo divadlo v Košiciach (1924), vo vojnových rokoch aj v Nitre a v Martine - na jeho základe sa počas SNP utvorilo zájazdové Frontové divadlo.

Začiatky slovenského profesionálneho divadla boli skromné. Chýbalo technické vybavenie, herci, režiséri i pôvodné hry. Repertoár tvorili hry starších slovenských autorov (Ján Chalupka, Palárik, Záborský, Tajovský), ale i hry svetových autorov. Chýbali však hry súčasných autorov s aktuálnou spoločenskou tematikou.

K priekopníkom slovenského profesionálneho divadelníctva patria: Andrej Bagar, Janko Borodáč, Oľga Borodáčová, Jozef Budský. Herecké obsadenie tvorili zo začiatku českí herci, neskôr prvá generácia slovenských hercov: Mikuláš Huba, Viliam Záborský, František Zvarík, Július Pántik, Hana Meličková a ďalší.

Vznik divadiel podnietil k väčšej aktivite aj spisovateľov - dramatikov. K najplodnejším autorom medzivojnového obdobia patrili: Ivan Stodola a Július Barč - Ivan.

Od apríla 2007 majú všetky tri umelecké súbory k dispozícii novú budovu SND.

IVAN STODOLA

Pochádzal z Liptovského Mikuláša, mesta s bohatými tradíciami ochotníckeho divadla, povoláním bol lekárom. Vo svojej dramatickej tvorbe sa venoval súčasnej i historickej tematike.

Malomeštiactvo, karierizmus, túžbu po postavení a pokrytectvo kritizuje v hrách *Náš pán minister* a *Čaj u pána senátora*, pričom využíva humor i satiru. Veselohru *Jožko Púčik a jeho kariéra* nazval "*satirou na falošne chápaný humanizmus*". Svedomitého úradníka, starého mládenca Jožka Púčika obvinili z krádeže peňazí v dobročinnom spolku Humanitas, kde pracoval. Je vo vyšetrovacej väzbe a dobročinné spolky ho podporujú - nie zo skutočného súcitu, ale preto, aby vykazovali činnosť. Keď vyjde najavo, že je nevinný, prestanú mať oňho záujem.

V tragédii *Bačova žena* zobrazil tragické dôsledky vyst'ahovalectva. Evin muž, bača Ondrej Muranica, odišiel za prácou do Ameriky. V bani, kde pracoval, sa stalo nešťastie - vybuchol plyn, baníkov zasypalo a Eva dostala oznámenie o smrti muža. Po rokoch sa vydala za baču Miša, ktorý ju ľúbil a pomáhal jej. Ondrej však nezomrel. Z bane sa zachránil vetracou šachtou, stratil však pamäť. Po čase sa mu pri železničnom nešťastí pamäť znova vrátila a on sa vracia domov ako boháč. Eva sa odrazu stáva ženou dvoch mužov, ktorí ju ľúbia a ktorých ona ľúbi tiež a musí sa rozhodnúť medzi nimi. Situáciu vyhrotí žiadosť mužov, aby rozdelila deti. Eva rieši túto ťažkú situáciu dobrovoľnou smrťou. Podľa tohto námetu vznikol film *Varúj!*

V komédii *Mravci a svrčkovia* kritizuje bezohľadných ľudí, ktorí sa bezpráčne obohacujú na úkor iných. Hra vznikla na základe bájky o usilovnom mravcovi a ľahotníckom svrčkovi.

Z prozaických prác je zaujímavá kniha spomienok *Náš strýko Aurel* - o živote zakladateľa teórie parných a plynových turbín, ktorý pôsobil ako profesor na technike v Zürichu.

JÚLIUS BARČ - IVAN

Narodil sa v Krompachoch. Ako kňaz pôsobil v Pozdišovciach, neskôr pracoval v MS.

V hre **3000 ľudí** upozorňuje na ťažký život nezamestnaných robotníkov. Hra **Diktátor** má veľa spoločných čŕt s Čapkovou drámou **Bílá nemoc**.

V satirickej hre **Mastný hrniec** sa vysmieva karierizmu, úplatkárstvu a pretváрке. Dej umiestnil do Tuťotína, moderného Kocúrka. Komika sa zakladá na zámene osôb a ich politických funkcií. V rozhlasoznáme, že stredoškolský profesor biológie Babík sa má stať ministrom. Všetci mu nadbiehajú, poklonujú sa mu a chcú ťažiť zo situácie. Keď sa omyl vysvetlí, predstavitelia mestečka sa od neho odvrátia. Po správe, že sa ministrom stal jeho brat, opäť sa hlásia k nemu.

Vrcholom jeho tvorby je dráma **Matka**. Je to tragický príbeh matky a jej dvoch synov. Po návrate mladšieho syna z Ameriky, ktorý okrem modlitebnej knižky pre matku a noža pre brata prichádza s prázdnyimi rukami, sa začínajú v rodine konflikty o majetok. Až dobrovoľná smrť matky, ktorá sa obetuje za jedného z nich, zmieri bratov. Vyhrotená atmosféra vízie hlavnej postavy a kontrastné zobrazenie charakterov sú prejavom expresionizmu.

Otázky medziľudských vzťahov rieši v hre **Dvaja**. Je to príbeh dvoch cirkusových klaunov Maura a Augusta, ktorých spája spoločná vina - zo žiarlivosti zapríčinili smrť tretieho muža. Údelom klaunov je spoločná púť, z ktorej niet úniku.

SLOVENSKÁ DRÁMA PO ROKU 1945

Povojnoví dramatici nadväzovali na predvojnovú drámu. Dramatici mladšej generácie však často experimentovali, upúšťali od realistických postupov. Dramatickú tvorbu zasiahli tie isté umelecké a myšlienkové problémy ako poéziu a prózu - schematizmus, obdobie "normalizácie", vznik menej kvalitných i kvalitných diel. K dramatickému umeniu pribudli divadlá malých foriem a politický kabaret, rozhlasová a televízna hra (Radošinske naivné divadlo - Štepka; Lasica - Satinský). K autorom, ktorí vstúpili do literatúry po 2. svetovej vojne, patria: Štefan Králik, Ivan Bukovčan, Ján Solovič, Peter Karvaš, Leopold Lahola, Osvald Zahradník.

ŠTEFAN KRÁLIK

Povolaním bol lekárom a pôsobil na strednom Slovensku, kde spoznával ťažký život ľudí na lazoch. Vo svojej dramatickej tvorbe si všimol najprv dedinského človeka, napr. v hre **Mozol'ovci**, ktorou nadväzuje na tvorbu J. G. Tajovského.

Neskôr žil v Bratislave a mení sa aj tematika jeho hier. Sústreďuje sa na psychiku človeka, jeho vnútorný svet a konflikty. V hre **Posledná prekážka** postavil proti sebe osobné túžby a nadosobné ciele. Doktor Lorenc sa zamiluje do svojej spolupracovníčky Heleny, ktorá jeho náklonnosť prijíma do chvíle, keď sa objaví jej bývalá láska, teraz chorý Michal. Hrozí mu smrť a zachrániť ho môže iba chirurg Lorenc. Ten stojí pred dilemou: operovať ho a stratiť Helenu, alebo podriaďiť sa osobnej túžbe. Nakoniec v ňom zvíťazí lekár.

Margaret zo zámku - je príbeh talianskej herečky Margherity, dcéry chudobného rybára, ktorá sa z lásky vydala za syna amerického miliardára Crowna. Po znečistení pobrežia jej rodiska naftovým odpadom z jeho lodí sa postaví proti svokrovi. Ten jej unesie dieťa i manžela a ju dá zastreliť. Margheritin odpor bol márný, pretože silnejší zvíťazil.

IVAN BUKOVČAN

Okrem dramatickej tvorby sa venoval i filmovej - je autorom scenárov k filmom *Rodná zem*, *Medená veža*, *Orlie pierko*, *Stratená dolina*.

Medzi vrcholné diela jeho tvorby patrí triptych *Pštroší večierok*, *Kým kohút nezaspieva* a *Zažeň vlka*, v ktorom sa zamerá na vzťah jednotlivca k spoločnosti, na otázky morálnej zodpovednosti za svoje činy a za porušenie zásad humanity.

Pštroší večierok - ide o stretnutie abiturientov gymnázia po 25 rokoch. Porovnáva tu plány mladých ľudí so skutočnosťou. Skúšobným kameňom sa stal ich vzťah k bývalému triednemu profesorovi, ktorý sa v 50. rokoch dostal do nepríjemnej situácie a bol zatknutý. Jeho bývalí žiaci ho z obavy o vlastné postavenie zaprú, nepomôžu mu. Správajú sa podľa hesla "čo ťa nepáli, nehas". Zrádzajú svoje ideály vo vzťahu človeka k človeku a správajú sa ako pštrošy, keď strkajú pred problémami hlavu do piesku.

Kým kohút nezaspieva - príbeh sa odohráva v slovenskom meste po potlačení SNP. Nemci zatvorili do pivnice desiatich rukojemníkov za zabitie nemeckého vojaka a jeden z nich sa má pre záchranu ostatných dobrovoľne obetovať. V tejto výnimočnej situácii sa odkrývajú charaktery postáv, napätie sa stupňuje, až sa napokon jeden z nich obetuje.

Zažeň vlka! - dej sa odohráva v rokoch kultu osobnosti. Rodina, ktorej mladší syn Ján ilegálne odišiel do zahraničia, sa dostala do zložitej situácie. Starší syn sa po prepustení zo zamestania pokúša začať nový život v českom pohraničí. Návrat brata z cudziny opäť ohrozuje jeho existenciu, preto ho prehovára, aby sa prihlásil na políciu. Matka však syna bráni, nechce ho opäť stratiť. Ján volí dobrovoľný odchod zo života.

JÁN SOLOVIČ

V 70. rokoch, v období "normalizácie," sa presadil *Občianskou trilógiou*, ktorú tvoria hry: *Meridián*, *Strieborný jaguár* a *Zlatý dážď*.

Meridián - hlavným hrdinom je zidealizovaná postava rušňovodiča Tomáša Benedika, bývalého partizána, vzorného pracovníka, komunistu. Je zásadový, odmieta protekciu a úplatkárstvo, aj keď ide o vlastnú rodinu. Jeho synovia sú úplne protikladné postavy. Ako záporný typ vystupuje vysokoškolák *Ilja* - ľahostajný, karierista, malomeštiak, ktorý tlačí na otca, aby využil svoje známosti. Mladší syn *Miki* je kladný typ, ktorý sa má stať pokračovateľom otcových ideí. Hoci zmaturoval s vynikajúcimi výsledkami, neprijali ho na lekársku fakultu. Je sklamaný, ale odmieta využiť zásluhy otca v Povstaní, ktoré navrhuje *Ilja*. V závere hry otec zomiera na infarkt.

Strieborný jaguár - námetom hry je otázka získania bytu pre viacčlennú rodinu, na čo sa podujme architekt *Ilja* za úplatky. O jeho konaní sa dozvie *Miki* vo chvíli, keď sa rodina chystá ísť do Prahy prevziať vyznamenanie, ktoré udelili in memoriam ich otcovi. *Miki* chce zabrániť bratovi ísť do Prahy a obviňuje ho, že sa spreneveril mravným zásadám mŕtveho otca. Prítomnosť tety z Ameriky, ktorá prišla na striebornom jaguári, vyostruje konflikt medzi bratmi.

Zlatý dážď - *Miki* tu vystupuje ako uvedomelý funkcionár mestečka, preto sa dostáva do konfliktu s vedením chemickej fabriky, ktorá znečisťuje životné prostredie.

V celej trilógii sú typické prvky socialistického realizmu.

PETER KARVAŠ

Patrí k tým umelcom, ktorí sa v období "normalizácie" museli nútene na dlhé roky odmlčať, pretože zaujali negatívny postoj k vstupu spojeneckých armád na naše územie v roku 1968.

Vo viacerých hrách sa Karvaš vrátil k téme SNP. Dej hry ***Polnočná omša*** sa odohráva v období potlačenia Povstania do hôr. Autor prostredníctvom halucinácií raneného mladého partizána

zobrazuje jeho rozchod s malomeštiackou rodinou, ktorá stála na strane Nemcov. Autor sa zamýšľa nad človekom a zmyslom života.

V hre *Veľká parochňa* upozorňuje na zneužívanie moci a ohrozovanie ľudskej slobody. Odsúdil násilie a rasizmus, nadradenosť a podceňovanie, k čomu využil podobenstvo o súperení holohlavých s vlasatými, čiže myšlienku o nerovnosti ľudí, čo vedie nevyhnutne k diskriminácii každého druhu.

Poslednou Karvašovou hrou pred núteným odmlčaním bola dráma *Absolútny zákaz*. Autor ňou chce dokázať, že celá ľudská a spoločenská aktivita po roku 1968 bola "znemožňovaná a nemožná". Základným motívom je absurdné úradné nariadenie: zákaz dívať sa z okna. Je to zamyslenie sa nad minulosťou, nad absurdnými procesmi s ľuďmi, ktorí podľahli násiliu a priznali sa k "zločinom", ktoré nikdy nespáchali, a tým stratili svoju tvár.

Mastný hrniec

Odkedy ľudstvo jestvuje, stoja voči sebe na jednej strane túžba po moci, nenávisť, závisť, ľudská zloba, zaslápnosť, veľkásťstvo a na druhej strane skromnosť, dobro, zdravý rozum, láska. Konflikt protichodných záujmov, ktorý nejednému dramatikovi poskytol východiskový moment pre hru o ľudských kľadoch a záporoch. Tieto vo svojej veselohre *Mastný hrniec* rozohral aj náš klasik *Július Baré-Ivan*. A nabrúsil si ostré pero, keď písal príbeh gymnaziálneho profesora, z ktorého sa v priebehu niekoľkých sekúnd stane nový minister napriek tomu, že na túto funkciu nemá potrebnú

kvalifikáciu. A je príznačné, že všetci, ktorí naňho dovtedy pozerali zhora, teraz ho ubezpečujú o jeho genialite a podkladajú sa mu. Napriek tomu, že od vzniku hry uplynuli

drahné roky, je svojim posolstvom, odporom voči ľudskej hlúposti a karierizmu stále aktuálna do tej miery, že sa možno niektorí z divákov opýtajú: Nie je to hra o nás?!

Mahulienu (Eva Krížiková), Babík (Marián Labuda) a Viera (Zuzana Frenglová)

SLOVÁCI SI NÁRODNÉ DIVADLO EŠTE NEPOSTAVILI

Na mieste dnešnej historickej budovy SND stálo už v roku 1776 mestské divadlo, ktoré dal postaviť gróf Juraj Csáky. Divadlo, ako ho poznáme dnes, postavili v roku 1886 a slúžilo ako scéna pre hosťujúce nemecké a maďarské súbory, ktoré prišli vystupovať do Bratislavy. Sídлом Slovenského ná-

rodného divadla sa budova stala v roku 1920.

Do päťdesiatych rokov minulého storočia tu sídlila činohra, opera aj balet. V roku 1955 zriadili stálu scénu Činohry SND v neďalekom Divadle Pavla Országha Hviezdoslava a v historickej budove zostali iba opera a balet.

PODOBY LÁSKY VO VYBRANÝCH DIELACH SLOVENSKEJ LITERATÚRY

Lásku a s ňou súvisiacu radosť, ale i smútok a sklamanie vyjadrovali básnici už v **antickej** literatúre. V **stredovekej** literatúre sa láska chápala ako galantný prejav uctievania vyvolenej panej srdca. Dvornú lyriku pestovali vo Francúzsku básnici-trubadúri a v Nemecku minnesängri. V období **humanizmu a renesancie** vykresľovali lásku ako hlboký ľudský cit. Hrdinovia **klasicizmu** kontrolujú svoje vášne vôľou a rozumom a **romantici** bojujú medzi snom a skutočnosťou, citom a rozumom. **Realizmus** sa snaží objektívne, pravdivo zobrazit' každodenný život s jeho problémami. Často tu nachádzame obraz vypočítavých ľudských vzťahov i "vynútenej" lásky, na ktorú doplatia naivné a bezbranné ženy. **Modernisti** zobrazujú lásku na základe konkrétneho zážitku človeka, ktorý sa, podobne ako romantici, zmieta medzi protikladmi: radosť a zúfalstvo, neha a vzdor, vernosť a nevera...

Prvým básnikom v slovenskej literatúre (klasicizmus), ktorý ospieval ľubostný cit ku konkrétnej žene (Friderika Schmidtová), bol **Ján Kollár**. V lyricko-epickej skladbe *Slávy dcera* zobrazuje svoje citové vzplanutie i rozchod s milovanou bytosťou. Osobné skúsenosti spája s osudom slovanských národov. Kritizuje ponemčovanie, odnárodňovanie i nejednotnosť Slovanov. Kollár vykresľuje Mínu nielen ako svoju milú, ale aj ako bájnu dcéru bohyne Slávy. Tak ako básnik verí, že jeho láska pretrvá až za hrob, tak verí aj vo veľkú budúcnosť Slovanov.

Najkrajšou slovenskou romantickou básnickou skladbou o láske je *Marína* od **Andreja Sládkoviča**. Autor v nej spája lásku k žene (Mária Pišlová) s láskou k vlasti. V prvých strofách vyslovuje svoj ideál krásy, ktorého stelesnením je jeho Marína. Tento abstraktný ideál postupne nadobúda konkrétne črty. No nie dlho je mu dopriate snívať o láske – Marínu matka prinúti vydat' sa za iného. Keď Marínu stráca, jej obraz sa postupne mení na vidinu a on nachádza nový zmysel života v práci pre vlasť.

Slovenskí realisti zobrazili lásku mladých ľudí v konkrétnych spoločenských podmienkach. **Pavol Országh-Hviezdoslav** v *Hájnikovej žene* vykreslil obraz šťastia manželov Čajkovcov i tragédiu Hanky, ktorá v sebaobrane zabila šľachtica Villániho. Záver príbehu je šťastný: láska prekoná prekážky, mravnosť víťazí nad panskou zlovôľou. V *Ežovi Vlkolinskom* sa syn zriekne svojho zemianskeho pôvodu i matky a ide za svojou láskou, pretože nemá spoločenské predsudky.

Tragický je príbeh Ondráša Machuľu v poviedke **Martina Kukučina** *Neprebudený*. Hlavná postava sa stane obeťou vybájenej lásky k peknej gazdovskej dcére Zuzke Bežanovíe. Tragédia spočívala v tom, že bolo nad Ondrášove sily pochopiť, prečo ho ona nemôže ľubiť. Zostal len pocit krivdy, s ktorým tragicky zahynul pri záchrane husí v horiacom chlieve.

Iná je láska sedliacky Katice a statkára Nika Dubčica v románe *Dom v stráni*. Jej láska je vypočítavá, lebo sa chce dostať do vyššej spoločnosti. Záver vyznieva v duchu pravidla: rovný nech si rovného hľadá.

Jozef Gregor-Tajovský v hrách *Ženský zákon* a *Statky-zmätky* poukázal na to, ako na dedine často víťazia nad čistým ľubostným citom majetkové záujmy.

Predstavitel' slovenskej moderny **Janko Jesenský** v zbierke *Verše*, v ktorej prevláda ľubostná tematika, predstavil ženu ako rovnocenného partnera mužovi, jemnú a citlivú bytosť. Lásku chápe ako prirodzený ľudský cit a zážitok, ktorý, aj keď niekedy prináša smútok a sklamanie, predsa človeka obohacuje.

V jeho poviedkach z malomestského prostredia však nachádzame iný pohľad na partnerské vzťahy, v ktorých často prevláda nad čistou láskou vypočítavosť, intrigy, nevera, nerovnoprávne

postavenie partnerov v manželstve atď. (*Čara, Pani Rafíková, Štvorylka*). Na podobné javy autor poukazuje aj v románe *Demokrati*.

Emil Boleslav Lukáč, predstaviteľ medzivojnového neosymbolizmu, v zbierke *O láske neláskavej* zobrazil lásku v protikladných polohách: skrýva sa v nej rozkoš i utrpenie, očarenie i blúdenie. Má strach z lásky, ktorá mu priniesla viac smútku, sklamania a utrpenia než uspokojenia. Jeho poézia je pesimistická, autor má dokonca sklony k sebatrýzneniu.

Vitalista **Ján Smrek** oslavuje život, ženy, lásku, priateľstvo, mladosť a všetko, čo robí život krajším. Také sú jeho zbierky *Cválajúce dni, Božské uzly a Iba oči*. V básnickej skladbe *Básnik a žena* opisuje ľúbostný vzťah medzi básnikom a jeho obdivovateľkou na pozadí štyroch ročných období.

Predstavitelia prózy naturizmu (lyrizovanej prózy) zobrazovali lásku ako ľúbostnú drámu, ktorá sa buď končí harmonicky ako v rozprávke, napr. v novele **Margity Figuli** *Tri gaštanové kone* (Magdaléna Maliariková, tulák Peter; Jano Zápotočný), alebo tragicky, napr. v novele **Františka Švantnera** *Malka*. Konanie postáv sa často neriadi rozumom, ale je pod vplyvom vášní, predtúch a vidín.

Hrdinovia spisovateľov socialistického realizmu bojujú o svoju lásku. Vidieť to v príbehu **Petra Jilemnického** *Prípady Evy Burdovej* zo zbierky *Kompas* v nás. Eva sa nechce vydať za majetného Vinca Trnku, ktorého jej vybral otec, chce o svojom osude rozhodovať sama. Vzdoruje, trpí, ale nakoniec víťazí. Svoje srdce dá mužovi, ktorý sa páči jej.

V dramatickej tvorbe **Ivana Stodolu**, v dráme *Bačova žena*, nájdeme príklad zvláštnej lásky Evy Muranicovej k dvom mužom. Láska k deťom však zvíťazila a Eva sa rozhodne svoju ťažkú situáciu riešiť samovraždou.

V slovenskej povojnovej literatúre sa stretávame s tragickou láskou Igora a židovského dievčaťa Evy v románe **Rudolfa Jašíka** *Námestie sv. Alžbety*. Ich láska sa nenaplní, zasiahne do nej vojna.

Z uvedených príkladov vyplýva, že láska a jej premeny v literatúre súviseli s dobou, v ktorej autori žili, so spoločenským zriadením i panujúcim umeleckým vkusom, ktorý bol niekedy menej, inokedy viac žičlivý k prejavom ľudských citov.

HUMOR A SATIRA V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

Humor je dobrá nálada; humoristické dielo v čitateľovi vyvoláva teda dobrú náladu, úsmev, smiech, zábavu.

Satira je ostrý výsmech; využíva sa na kritiku nedostatkov a ľudských slabostí.

Obidva tieto prostriedky spisovatelia často využívajú vo svojich dielach s cieľom pobaviť čitateľa a dosiahnuť nápravu chýb. I v slovenskej literatúre nájdeme na to dosť príkladov .

So satirou sa stretávame v období klasicizmu už aj v našej literatúre. **Jozef Ignác Bajza** v *Slovenských dvojnásobných epigrammatach* zosmiešňuje ľudské slabosti a chyby. V prvom slovenskom románe *René mláďenca príhodi a skúsenosti* satiricky zobrazuje rozkladajúci sa feudalizmus. Praníruje pokrytectvo v cirkevnom i v spoločenskom živote a práve z tohto dôvodu ho cirkevná vrchnosť zakázala.

Humor a satiru využil vo svojej tvorbe i **Ján Chalupka**, predstaviteľ národného obrodzenia, klasicizmu. Jeho najznámejším dielom je *Kocúrkovo* alebo *Len aby sme v hanbe nezostali* - veselohra, v ktorej kritizuje malomeštiactvo, odnárodňovanie, pomad'arčovanie, intrigánstvo, hlúposť a vyzdvihuje vlastenectvo.

S humorno-parodickou podobou zemanov sa stretneme u romantického prozaika **Jána Kalinčiaka** v diele *Reštavrácia*. Autor využíva najmä slovný humor. Napriek zhovievavosti k zemanom, ktorí bojujú o miesto vicišpána, ich obraz vyznieva kriticky. Autor spestruje text množstvom prísloví a porekadiel, ktoré svedčia o jeho výbornej znalosti slovnej zásoby materinského jazyka.

V prechodnom období od romantizmu k realizmu tvoril **Jonáš Záborský**. I jeho diela sa vyznačujú ostrou satirou. Využíva ju na kritiku sociálneho i národnostného útlaku Slovákov, ale poukazuje i na alkoholizmus, strach pred vrchnosťou, nezáujem o vzdelanie v autobiografickej próze *Dva dni v Chujave* v jej prvej časti: Deň škaredý.

V tom istom období tvoril dramatik **Ján Palárik**. Pre jeho komédie je typická situačná komika, ktorá vyplýva zo zámeny postáv. V *Dobrodružstve pri obžinkoch* a v *Drotárovi* kritizuje pomad'arčovanie a v *Inkognite* malomeštiactvo.

Láskavý a dobrosrdečný humor je typický pre realistu **Martina Kukučína** a jeho poviedky z dedinského prostredia. Vidieť to najmä v poviedke *Rysavá jalovica*. Autor využíva slovnú i situačnú komiku a k nedostatkom Adama Krta je zhovievavý. I šťastný koniec je akoby prevzatý z rozprávky: Adam sa zmieri so ženou a sľúbi jej, že sa nikdy viac nedotkne alkoholu. Jeho humor má závažné poslanie: pomáha riešiť rodinné i spoločenské konflikty.

Poviedka *Keď báčik z Chochoľova umrie* má už humoristicko-satirický charakter a autor pri zobrazovaní upadajúceho zemana Aduša Domanického už nie je taký láskavý ako u Krta.

S komickými situáciami a postavami sa stretneme i vo veselohre ďalšieho realistu **Jozefa Gregora-Tajovského** *Ženský zákon*. Humoristický pohľad využil na zobrazenie predvojnovnej dediny, kde často víťazia majetkové záujmy nad láskou (Anička Javorovie, Miško Malecký). Záver hry je optimistický, pretože gazda urobí koniec "ženskému zákonu", klebetám, ohováraniam a tvrdohlavosti žien.

Priekopníkom humoru a satiry v slovenskej literatúre 20.storočia (literárna moderna) bol **Janko Jesenský**. Vo svojich humoristických poviedkach, ktoré prechádzajú do satiry, zosmiešňuje malomeštiactvo, jeho spôsob života a morálku: *Pani Rafíková*, *Štvorylka*, *Sľnečný*

kúpeľ, Maškarný ples. Niektoré jeho postavy sú vynikajúce karikatúry (zámerné zveličenie niektorých čŕt, vlastností).

Aj román *Demokrati* má humoristicko-satirický charakter. V prvej časti sa zamerával na kritiku jednoduchých obyvateľov i mestskej "honorácie" a v druhej demaskuje vysokú štátnu byrokráciu (úradníctvo), súkromný život popredných rodín v Bratislave a falošné politické sľuby (doktor Landík, mäsiar Tolkoš, slúžka Hanka, advokát Petrovič, jeho dcéra Želka, statkár Dubec).

V dramatickej tvorbe medzivojnového obdobia sa humor a satira naplno rozvinuli vďaka **Ivanovi Stodolovi**. Už v prvej veselohre *Náš pán minister* sa vysmieva meštiackej spoločnosti a kritizuje nielen súkromný, rodinný, ale aj verejný život. Prevláda tu komika.

V politickej veselohre *Čaj u pána senátora* využíva satiru pri zobrazovaní karierizmu. Komédia *Jožko Púčík a jeho kariéra* je satirou na falošne chápaný humanizmus. Hlavná postava je svojou čestnosťou, svedomitosťou a úprimnosťou takmer rozprávkovou bytosťou.

V komédii *Mravci a svrčkovia* satiricky zosmiešnil bezohľadný boj o výhody na úkor iných. Hra bola paródiou na vtedajšie pomery a po premiére bola zakázaná.

Situačnú komédiu, ktorá prerastá do satiry, využil **Július Barč-Ivan** vo veselohre *Mastný hrniec*. Ústredná zápleтка je založená na omyle: stredoškolský profesor biológie Babík sa má stať ministrom financií, čo sa neskôr ukáže ako omyl. A práve cez tento omyl sa autorovi podarilo zobrazit' karierizmus a ziskuchtivosť meštiactva. Ich hodnotenie ľudí bolo priamo úmerné ich postaveniu.

Ivan Bukovčan v tragikomédii *Pštroší večierok* využíva iróniu pri vykresľovaní maturantov, ktorí sa stretnú po 25 rokoch a vo vzájomných rozhovoroch odhaľujú svoj charakter (karierizmus, strach, pokrytectvo) i to, ako sa za uplynulé roky zmenili a vzdialili od svojich ideálov. V kritickej situácii, keď mohli v 50. rokoch pomôcť bývalému triednemu učiteľovi, ktorý bol neprávom obvinený, správali sa ako pštrošy.

V 80. rokoch sa pokúsilo niekoľko autorov a hercov zosmiešniť falošne uhladený pohľad na našu minulosť i prítomnosť: **Stanislav Štepka** – Radošinské naivné divadlo (Človečina, Ženský pavilón), kabaretné predstavenia **Milana Lasicu a Júliusa Satinského**, politická satira **Milana Markoviča**, humoristi **Snopko, Luknár, Grexa**.

Z týchto niekoľkých načrtnutých diel vyplýva, že humor, komika, ale najmä satira sú aktuálne v každej dobe a pohotovo reagujú na morálne a spoločenské nedostatky, ktoré sa snažia odstrániť.